

שער שני (א)

שתי קומות

⋮

שמים וארץ, נשמה ונפש

פרק עשירי

שמים וארץ: תפארת ומלכות

כתבו המקובלים כי ספירת תפארת מְכוּנָה שמים, וספירת מלכות מְכוּנָה ארץ. הלך הגר"א בעקבותיהם, ואף הוא כינה את ספירות תפארת ומלכות בשמות שמים וארץ, אלא שהוא העניק לכינויים אלה משמעות חדשה לגמרי. ספירת תפארת מכוונה שמים כי מעשי האדם אינם מגיעים אליה והיא אינה נפגמת; ספירת מלכות מכוונה ארץ כי היא מנהיגה את העולם ומעשי האדם משפיעים עליה.

[ל ג] שמים וארץ: תפארת ומלכות

בפסקה מח מבחין הגר"א בין שתי קומות באצילות – בין שמים ובין ארץ. שמים – ספירת תפארת, עמודא דאמצעיתא. ספירה גבוהה שפגם איננו מגיע עדיה, אבל בעד"א, השמים שמים לה', הבט שמים וראה ושור שחקים גבוה ממך, אם חטאת מה תפעל לו כו', אם צדקת מה תתן לו... אבל שם אין פגם מגיע'. ארץ – ספירת מלכות. ספירה שמנהיגה את העולם, ומעשה בני אדם מגיע עדיה, זכן מלכות, והארץ נתן לבני אדם, שהיא מנהיגת את העולם, וכן מעשה בני אדם ופעולתם – בה, כמ"ש לעבדה ולשמרה'. בפסקה מח מתאר הגר"א את עבודת האדם במילים 'לעבדה ולשמרה' – לעבוד ולשמור את הארץ. גם בפסקאות נוספות הוא הזכיר פסוק זה לתיאור עבודת האדם, 'זהארץ בתיקון הנפש, וז"ש לעבדה ולשמרה, בתיקון המעשים נתקנה הארץ' [ס], 'זזה סוד כל המצות והכוונות, וסוד מיין דכורין מיין נוקבין, וז"ס לעבדה ולשמרה' [קכג]. כבר הזכיר האר"י את הפסוק 'לעבדה ולשמרה' באשר לעבודת האדם. דבריו יובאו להלן סעיף סא, ושם נבאר את ההבדל בינם ובין דברי הגר"א.

| מח | ביאור תיקונים מזוהר חדש עט ע"ב, דף כ ע"ג

- א וכן מלכות,
- ב והארץ נתן לבני אדם,

- ג שהיא מנהגת את העולם,
 ד וכן מעשה בני אדם ופעולתם – בה, כמ"ש לעבדה ולשמרה.
 ה אבל בעד"א,
 ו השמים שמים לה',
 ז הבט שמים וראה ושור שחקים גבהו ממך,
 ח אם חטאת מה תפעל לו כו', אם צדקת מה תתן לו.
 ט ולכן בה ז' כפולים, בדגש ורפה, להנהיג העולם לפי מעשיהם,
 י כמ"ש בס"י, שבע כפולות בג"ד כפר"ת, יסודן חכמה כו',
 יא והן הנהגת עולם ברחמים.
 יב ואמר שם, בדיבור ובתמורה, תמורת חכמה כו', ע"ש.
 יג משא"כ ב"ב פשוטות, שאין בהם תמורה,
 יד שיסודן שיחה הרהור כו', שהן נוהגין בכל חי.
 טו והמיתה הוא בז' כפולות,
 טז אבל שם אין פגם מגיע, לכן משוה קטן וגדול.

גם פסקה מט מבחינה בין השמים ובין הארץ – 'שמים א"צ לתיקון האדם', ואילו 'והארץ בתיקון הנפש'. הגר"א סומך כאן את עבודת האדם אל הפסוק 'לעבדה ולשמרה', וז"ש לעבדה ולשמרה, בתיקון המעשים נתקנה הארץ'. כך עשה גם בפסקאות נוספות, 'וכן מלכות, והארץ נתן לבני אדם, שהיא מנהגת את העולם, וכן מעשה בני אדם ופעולתם – בה, כמ"ש לעבדה ולשמרה' [מח], 'זוה סוד כל המצות והכוונות, וסוד מ"ן דכורין מ"ן נוקבין, וז"ס לעבדה ולשמרה' [קכג]. דברי הגר"א בפסקה מט על נשמה, רוח ונפש יתבארו במלואם להלן סעיפים לז-לח.

א מט | ליקוטים, עם ביאור ספרא דצניעותא, דף לט ע"ד

- = פסקה זו היא חלק מפסקה ס
 א וכן תקונם.
 ב שמים א"צ לתיקון האדם,
 ג כי כבר מושלמת בחלקיה שהן נשמות דילה, לכן הן קיימים תמיד,
 ד והרוח, שהוא האויר, נתקן בלידת האדם,
 ה והארץ בתיקון הנפש.
 ו וז"ש לעבדה ולשמרה,
 ז בתיקון המעשים נתקנה הארץ.

גם בפסקה נ מבחין הגר"א בין שמים ובין ארץ – 'יד אדם מגעת עד ספירת מלכות לבדה, שהיא ארץ, אבל איננה מגיעה לספירת תפארת, שהיא שמים. 'הוא מל' דאצילות, כמ"ש אני אמית ואחי', וע"כ יד אדם מגעת, כמ"ש השמים שמי' לה' והארץ כו'... אבל למעלה הוא לה'. כך כתב

הגר"א על ספירת מלכות גם בפסקה שתובא להלן סעיף צז, 'זמלכות היא המקבלת עבודת ב"א, והיא מתפעלת לפי מעשי ב"א' |קנה|.

ג | ליקוטים, תחילת ביאור תיקוני זוהר, דף [ה] ע"ג

- א אמלכו עלייכו, למאן דברשותי חיי ומותא.
- ב הוא מל' דאצילות, כמ"ש אני אמית ואחי,
- ג וע"כ יד אדם מגעת,
- ד כמ"ש, השמים שמי' לה', והארץ כו'.
- ה מקומות האדם הוא בג' עולמות, ראשו בבריאה, וגופו ביצירה, ורגליו בעשי', והוא של האדם נר"ן שבו.
- ו וע"כ הוא מגיע,
- ז אבל למעלה הוא לה'.

את ההבחנה בין שמים ובין ארץ לימד הגר"א גם בעניינם של הקרבנות והמעשים הטובים. בפסקה נא הוא מבחין בין השמים, שהם שלמים ו'אין תוספת מעשים' בהם, ובין הארץ, שהיא זקוקה ל'תוספת מעשים' בכל יום. 'ולכן כאן בארץ צריך בכל יום לתוספת מעשים כנ"ל, שצריך להרבות תמיד עצים חדשים על האש. משא"כ בשמים, ששם מתאחדין בנהורא חוורא, שלכן אין תוספת מעשים שם'. משמעותם של נהורא חוורא ושל נהורא תכלא תתבאר להלן פסקה קלד.

גא | ביאור זוהר ח"א מג ע"ב, דף טז ע"ד

- = פסקה זו היא המשכה של פסקה קלז
- = פסקה זו זהה לפסקה קלח
- א והכל בארץ, שהוא מלה גסה,
- ב דאתאחדא ב' הנהורא תכלא.
- ג ולכן כאן בארץ
- ד צריך בכל יום לתוספת מעשים כנ"ל,
- ה שצריך להרבות תמיד עצים חדשים על האש.
- ו משא"כ בשמים,
- ז ששם מתאחדין בנהורא חוורא,
- ח שלכן אין תוספת מעשים שם,
- ט וג"כ אינן מתעוררין ע"י.
- י ולכן בארץ מתים,
- יא שנהורא תכלא שלטא.
- יב מה שא"כ בשמים,
- יג נהורא חוורא דלא אכיל כנ"ל.

[לד] תורה מן השמים ותורה מן הארץ

בפסקה נב מבחין הגר"א בין שתי קומות בתורה – בין תורה מן השמים ובין תורה מן הארץ. תורה מן השמים – תורה שבכתב שניתנה מן השמים, כי מן השמים ניתן התורה, כמו המטר שכלולה מהכל להצמיח הכל. הלכה למשה מסיני שניתנה מן השמים, בימי מרע"ה היתה הל"מ, דהוא לחם מן השמים. תורה מן השמים היא מן, לחם אבירים, ואף בימי מרע"ה, שטו העם ולקטו וטחנו ובשלו כו', וז"ש לחם אבירים אכל איש.

תורה מן הארץ – תורה שבעל פה שישראל זורעים בארץ והיא צומחת כלחם מן הארץ, לחמה של תורה אינה אלא מן הארץ, כמו אדם שזורע, והמטר משקה, והארץ מוציאה הלחם, כך לחמה של תורה אינה אלא מה שמוציאה הארץ, מימות יהושע שלטה משנה, עתה באתי, ואז ויאכלו מעבור הארץ. תורה שישראל לוחמים את מלחמתה והיא נקראת על שמם, ובני אדם בארץ הם הלוחמים מלחמתה, ומוציאין אותה לאורה, לכן השי"ת מזכיר התורה במתיבתא דרקייע משמם של צדיקים.

[נב] ביאור תיקוני הזוהר, תיקונא חמשין וחד, דפים צח ע"ד - צט ע"א

- א ור"ל דנשמתן אתבריאו לעבודת ה' דהאדם,
 ב וכ"ז בשביל להוציא לחם מן הארץ,
 ג כמש"ו שהוא נהמא דאורייתא.
 ד וכמו למטה, שעשב הוא לעבודת האדם, בשביל להוציא עי"ז לחם מן הארץ,
 ה כ"ה למעלה, שעשב שהן עשבים ואילנות שנבראו בשם הוי"ה, שהן דו"ג, הוא לעבודת ה', דהאדם מרע"ה, שותף השלישי, והוא הוציא לחם מן הארץ,
 ו וידוע שמקודם צריך לזווג דו"ג, והן הסבה, וכן בכ"ד, ואח"כ ה' מסייע להם.
 ז וכן כאן ועשב כו', להוציא לחם מן הארץ,
 ח ולחמה של תורה אינה אלא מן הארץ.
 ט כמו אדם שזורע, והמטר משקה, והארץ מוציאה הלחם,
 י כך לחמה של תורה אינה אלא מה שמוציאה הארץ,
 יא כי מן השמים ניתן התורה, כמו המטר שכלולה מהכל להצמיח הכל,
 יב ובני אדם בארץ הם הלוחמים מלחמתה, ומוציאין אותה לאורה.
 יג לכן השי"ת מזכיר התורה במתיבתא דרקייע משמם של צדיקים,
 יד והוא נתינת התורה לארץ.
 טו ובימי מרע"ה היתה הל"מ, דהוא לחם מן השמים,
 טז אבל מימות יהושע שלטה משנה, עתה באתי, ואז ויאכלו מעבור הארץ.
 יז ואף בימי מרע"ה, שטו העם ולקטו וטחנו ובשלו כו'.
 יח וז"ש לחם אבירים אכל איש, מרע"ה, שהוא זה הלחם לשובע, וביה ה' דהאדם להוציא כו',
 יט וכן איש, ה' איש מלחמה, אוכל זה הלחם,
 כ כמ"ש באתי לגני אחותי כלה אריתי כו' אכלו רעים כו', וכמ"ש בפ' ויקרא ובפ' פנחס בארוכה.

- כא וכמו שהאדם, באדמה כאן, זורע ואוכל הלחם ממנה,
 כב כן למעלה, השי"ת מצמיח עשב בארץ וזורע התורה בה, ואח"כ לחם אבירים כו', וכמ"ש את
 קרבני לחמי כו'...
 כג והכל התכלית להוציא לחם כו', דאדם כנ"ל.

הוסיף הגר"א ולימד כי תורה מן הארץ התגלתה במלוא כוחה בזמן בית המקדש. ישראל זורעים ומשקים את האדמה, 'דאדם הוא הצדיק להשקות את האדמה' [נג], 'נזדרע בכל יום ע"י הצדיק' [נד]. הזריעה וההשקאה של התורה מצמיחות ומגלות דברים חדשים ודרשות שלא נתגלו עד זמנם של התנאים, 'ובזמן בהמ"ק היו משקים לתורה, וכמ"ש על ר"ע, דברים שלא נתגלו למרע"ה כו', ודריש על כל קוץ וקוץ, וזו היא השקאת התורה' [נג], 'ובזמן הבית היו קוצרים בכל יום וזורעין מחדש' [נד].

א נג | ליקוטים, תחילת ביאור תיקוני הזוהר, דף [ה] ע"ב

- = פסקה זו היא חלק מפסקה תקנה וגם חלק מפסקה תקע
 א והענין כמ"ש כי לא המטיר כו' ואדם אין כו',
 ב דאדם הוא הצדיק להשקות את האדמה,
 ג הן ע"י מטר,
 ד הן ע"י נהרות, שעושה לה יאורין.
 ה והנה כשהאדם מהיר ומצליח במלאכתו אז משקה אותם...
 ו ובזמן בהמ"ק היו משקים לתורה,
 ז וכמ"ש על ר"ע, דברים שלא נתגלו למרע"ה כו', ודריש על כל קוץ וקוץ,
 ח וזו היא השקאת התורה.

א נד | ליקוטים, תחילת ביאור תיקוני הזוהר, דף [ה] ע"ג

- = פסקה זו היא חלק מפסקה תקנו וגם חלק מפסקה תקעא
 א והענין כמ"ש אור זרוע לצדיק כו',
 ב שאף שנגזו,
 ג מ"מ נזדרע בכל יום ע"י הצדיק.
 ד ובזמן הבית היו קוצרים בכל יום וזורעין מחדש.

אחר חורבן בית המקדש מתמעטת תורה מן הארץ. ישראל אינם טורחים בלימוד התורה, והיא נזרעת מעצמה. על כן התורה אינה מצמיחה דברים חדשים אלא ספיחים בלבד, 'וכמו הזרע שזורעין בקרקע, שהאדם זורע בקרקע ומביא לה זרע ממקום אחר, וכשאיין אדם טורח בה, אז היא נזרעת מעצמה ספיחין, ומאכלת לאדם, כשאיין אדם שיכול לטרוח בשבילה' [נה]. הספיחים הם הדברים הכתובים בספרי הראשונים, ואחר שנחרב בית המקדש אין לנו אלא ספיחים אלו, 'זכ"ה בתורה, שעתה אין אנו מקבלין שום דבר חדש בתורה כמו בזמן בהמ"ק, אלא מה שאנו

מוצאין כתוב בספרי הראשונים... עתה, מלכה ושרי' וגו' אין תורה, ואין לנו אלא ספיחי הראשונים, הלואי [[שנוכל]] להבין דבריהם' [נה], 'בזמן הזה אין העולם ניזון אלא מספיחים. והשתא נזרע וגדל, ונושר מאליו, וחוזר ונזרע כדרך הספיחים, ואינו נקצר אלא ע"י מארי דרוזין [נו].

תוספת דברים על ההפרש בין התורה בזמן בית המקדש והתורה בזמן הגלות תובא להלן סעיפים שה-שז.

א | נה | ליקוטים, תחילת ביאור תיקוני הזוהר, דף [ה] ע"ב

=	פסקה זו היא חלק מפסקה תקנה
א	וכ"ה בתורה,
ב	שעתה אין אנו מקבלין שום דבר חדש בתורה כמו בזמן בהמ"ק,
ג	אלא מה שאנו מוצאין כתוב בספרי הראשונים...
ד	משא"כ עתה, מלכה ושרי' וגו' אין תורה,
ה	ואין לנו אלא ספיחי הראשונים, הלואי [[שנוכל]] להבין דבריהם,
ו	וכמ"ש (בריש א"ר) ואינו בשולי כרמא לא ידעין כו'.
ז	וכמו הזרע שזורעין בקרקע, שהאדם זורע בקרקע ומביא לה זרע ממקום אחר,
ח	וכשאין אדם טורח בה,
ט	אז היא נזרעת מעצמה ספיחין, ומאכלת לאדם,
י	כשאין אדם שיכול לטרוח בשבילה.
יא	וכ"ה בגלות, ואדם אין לעבוד כו',
יב	עד שיבא משיח.

א | נו | ליקוטים, תחילת ביאור תיקוני הזוהר, דף [ה] ע"ג

=	פסקה זו היא חלק מפסקה תקעא
א	אבל בזמן הזה אין העולם ניזון אלא מספיחים,
ב	והשתא נזרע וגדל, ונושר מאליו, וחוזר ונזרע כדרך הספיחים,
ג	ואינו נקצר אלא ע"י מארי דרוזין.
ד	ואינהו בשולי כרמא, שאף הקוצרים אינן מגיעים לתכליתה,
ה	אלא זעיר שם, בסוף הכרם קוצרין מעט, ר"ל שאין מגיעין אל תכלית החכמה,
ו	ולומדין בגמטריאות שהן בסוף הכרם כידוע,
ז	וגם אינן מבינין על בוריו להשיג הדבר על אמיתתו.
ח	וז"ש לא אשגחן ולא ידעין לאן הוא אתר כמה ד'יאות.

נמצאו שלושה זמנים בתלמוד תורה –

א. תורה מן השמים. מן. לחם אבירים.

שמים – תורה שניתנת מן השמים, 'כי מן השמים ניתן התורה, כמו המטר שכלולה מהכל להצמיח הכל' [נב]. הלכה למשה מסיני, שהיא תורה שבעל פה שניתנת מן השמים, 'בימי מרע"ה היתה הל"מ, דהוא לחם מן השמים' [נב]. תורה מן השמים היא מן, לחם אבירים, 'ואף בימי מרע"ה, שטו העם ולקטו וטחנו ובשלו כו', וז"ש לחם אבירים אבל איש' [נב].

ב. תורה מן הארץ. בזמן שבית המקדש קיים. משנה. קל וחומר. אוכלים מעבוד הארץ. זורעים מחדש וקוצרים בכל יום.

ארץ – תורה שישראל נלחמים בעת תלמודה, 'לחמה של תורה אינה אלא מן הארץ, כמו אדם שזורע, והמטר משקה, והארץ מוציאה הלחם, כך לחמה של תורה אינה אלא מה שמוציאה הארץ' [נב], 'ובני אדם בארץ הם הלוחמים מלחמתה, ומוציאין אותה לאורה, לכן השי"ת מזכיר התורה במתיבתא דרקייע' משמם של צדיקים' [נב]. משנה, שהיא תורה שבעל פה שישראל עמלים בה, 'מימות יהושע שלטה משנה, עתה באתי, ואז ויאכלו מעבוד הארץ' [נב]. הוסיף הגר"א ודימה לומדי תורה שבעל פה לעובדי אדמה – אלו ואלו זורעים ומשקים וקוצרים, 'ובזמן בהמ"ק היו משקים לתורה, וכמ"ש על ר"ע, דברים שלא נתגלו למרע"ה כו', ודריש על כל קוץ וקוץ, וזו היא השקאת התורה' [נג], 'ובזמן הבית היו קוצרים בכל יום וזורעים מחדש' [נד].

ג. ספחים. בגלות.

להלן, סעיף שה, נביא את דברי הגר"א כי 'כי התורה נסתתים ונעלם בסוף ד' אלפים שנה' [תקסח]. בפסקאות נוספות הוא מפרט את חסרונה ואת היעלמה של התורה בשנים אלו – איננו מקבלים דבר חדש בה, אלא רק ספחים מאשר נתחדש לראשונים. 'וכ"ה בתורה, שעתה אין אנו מקבלין שום דבר חדש בתורה כמו בזמן בהמ"ק, אלא מה שאנו מוצאין כתוב בספרי הראשונים... עתה, מלכה ושרי' וגו' אין תורה, ואין לנו אלא ספחי הראשונים, הלואי [[שנוכל]] להבין דבריהם' [תקע]. 'וכמו הזרע שזורעין בקרקע, שהאדם זורע בקרקע ומביא לה זרע ממקום אחר, וכשאינן אדם טורח בה, אז היא נזרעת מעצמה ספחין, ומאכלת לאדם, כשאין אדם שיכול לטרוח בשבילה. וכ"ה בגלות, ואדם אין לעבוד כו', עד שיבא משיח' [תקע]. 'בזמן הזה אין העולם ניזון אלא מספחים. והשתא נזרע וגדל, ונושר מאליו, וחוזר ונזרע כדרך הספחים, ואינו נקצר אלא ע"י מארי דרזין' [תקעא].

מכל אלה עולה המסקנה כי בזמן הגלות לומדי התורה אינם מבינים אותה על בוריה, 'ואינהו בשולי כרמא, שאף הקוצרים אינן מגיעים לתכליתה, אלא זעיר שם, בסוף הכרם קוצרין מעט, ר"ל שאין מגיעין אל תכלית החכמה, ולומדין בגמטריאות שהן בסוף הכרם כידוע, וגם אינן מבינין על בוריו להשיג הדבר על אמיתותו' [תקעא].

[לה] בין הגר"א ובין כלל המקובלים: שמים וארץ

בסעיפים הקודמים הבאנו את הבחנתו של הגר"א בין שמים ובין ארץ. שמים הם ספירת תפארת, הגבוהה ממעשי האדם והם אינם מגיעים אליה, והם התורה וההלכה למשה מסיני הניתנות אל ישראל.

ארץ היא ספירת מלכות, המנהיגה את העולם ומעשי האדם מגיעים אליה, והיא התורה והמשנה שישראל עמלים בהן ומוציאים אותן לאורה. לא כך לימדו המקובלים. הם כינו את ספירות תפארת ומלכות בשמות שמים וארץ על שום השפע הנמשך מספירת תפארת אל ספירת מלכות. משום כך הם קשרו את ספירות תפארת ומלכות יחד, וייעדו לשתיהן פעולה אחת – המשכת השפע מהאצילות אל האדם ושאר הנבראים. מקצת מדבריהם של המקובלים נביא כאן. כתב ר' יוסף ג'קטילה.

דע, בתחילת בריאת העולם עיקר שכינה בתחתונים היתה... ובהיות השכינה למטה נמצאו שמים וארץ אחדים. וזהו לשון ויכלו השמים והארץ וכל צבאם, שנשתכללו אלו מאלו ונתמלאו אלו מאלו, והיו הצינורות והמקורות פועלים בשלימותם ונמשכים מלמעלה למטה (שערי אורה, שער ראשון, דף ח ע"א). שהשם יתברך רוכב שמים בעזרך... מתקן שחקים להוריד לך כל ברכות גנוזי עליונים... הרעיפו שמים ממעל, התקינו שמים, הנקראים אש ומים, הנקראים גדולה גבורה, הנקראים אל אלהים, התקינו שמים אלו להמשיך שפע האצילות ממעל, כלומר מן שלש ספירות של מעלה מהם. וכשיהיו השמים מקבלים שפע אצילות משלש ספירות שעליהן, אזי ישפיעו טובתם על ג' ספירות שתחתיהן שהם נצ"ח הו"ד יסו"ד. ומשם תתברך הבריכה, הנקראת אדנ"י, הנקרא צד"ק (שם, שער שלישי, דף לה ע"א).

כתב ר' משה קורדובירו.

כי הארץ נקרא מלכות בבחינתה המקבלת מן הת"ת, שזוהו כנסת, המקבלת ומכנסת, מישראל, שהיא הת"ת. וכן הארץ מקבלת מן השמים, ושמים וארץ הם ת"ת ומלכות כנודע. נמצא בחינתה הנקרא ארץ ובחינתה הנקראת כנ"י הכל דבר אחד, ושניהם בסוד קבלתה מן הת"ת. ומה גם עתה שנאמר מלאה הארץ, כי המלוי של הארץ הם הנחלים הנשפעים אליה, והם הם הקצוות היוצאות מן הבינה. ענפים מקבלים משרשיהם, ומוציאים במלכות פרי מעשיהו (פרדס רמונים, שער ה, פרק ה). ארץ סתם, היא השכינה, שהיא ארץ מצד כל הספירות. וכן נתבאר בתקונים, את השמים, תפארת ומלכות. ואת, יסוד ומלכות. הארץ, דא מנא דכלהו, פי' כלי המקבל כל מה שלמעלה, כמו הארץ שהיא מקבלת כל הנשפע מן העליונים (שם, שער כג, פרק א).

המשכת השפע לא נזכרה בכתבי הגר"א, כאמור לעיל סעיף ו, ועל כן אין הוא מפרש את כינויי שמים וארץ כדרך שפירשו אותם המקובלים הראשונים. כינויי שמים וארץ, לפי הגר"א, אינם מבטאים את הקשר בין השמים ובין הארץ, כפי שפירשו המקובלים, אלא דווקא את המרחק בין השמים ובין הארץ – בין האצילות האלוהית, השלמה ללא פגם, ובין הארץ והאדם, היכולים להיפגם ומשום כך זקוקים לעבודה ולתוספת מעשים.

[לו] אין שינויים בשמים, רק בארץ

בפסקה נז הוסיף הגר"א והבחין בין השמים ובין הארץ. השמים שקטים כי אין בהם שינויים, 'עולם, שהם שמים, כולם שלווים ושקטים וא"צ לשומרם, ששם אין השתנות'. לעומתם, בארץ נמצאים כל השינויים, 'ארץ, שם נפש, כל ההתהפכות וכל השינויים וכל המלחמות ופגעים'.

נז | ביאור ספר יצירה, דף כ ע"ג-ע"ד

- א לב בנפש כמלך במלחמה. כמ"ש לקמן (במשנה ה') ו"ב עומדים במלחמה כו', כמ"ש שם.
- ב והם ג' מינים.
- ג א', שהוא והמדינה יושבים שלווים ושקטים, והוא מלך על כסאו.
- ד ב', שהוא שומר המדינה ומשגיח על צרכם.
- ה ג', שסבבם למלחמה וצריך להלחם על עצמו.
- ו והן עולם שנה נפש, נגד אמ"ש.
- ז עולם, שהם שמים, כולם שלווים ושקטים וא"צ לשומרם, ששם אין השתנות.
- ח ב', שנה, אויר, שם השתנות קיץ וחורף וכל העתים, וצריך השגחה על הנהגתם.
- ט ג', ארץ, שם נפש, כל ההתהפכות וכל השינויים וכל המלחמות ופגעים, וכן בנפש התאוות והכעס וכל הד' מרות וחליים.
- י ומכולם אין מגיע הצער כמו ללב, שהוא המלך וכל המלחמות בעדו.
- יא וכל אלו הג' בראש ובטן וגויה, ואף שכולם כלולין זה בזה, שאף בעולם ושנה דומה למלחמה, שג' אוהבים ושונאים ומחיים וממיתים כמ"ל שגם הם מד' יסודות, אינן רק כפי טבע השפעתם למטה,
- יב וכן כלולין כולם זה בזה,
- יג כי גם הלב כמלך על כסאו,
- יד כי ממנו יצאו חיים אל כל האיברים ואליו יבואו, שבלילה בשינה כולם נאספים אליו,
- טו מ"מ רובו במלחמה, הוא צריך לשמור עצמו שלא יתגברו השונאים והממיתים עליו.

ההבחנה בין התנועות המעגליות השלמות של גלגלי הכוכבים אשר בשמים ובין התנועות הקוויות המשתנות אשר בארץ היא מעיקריה של הפיסיקה האריסטוטלית. האם הבחנתו של הגר"א בין השמים ובין הארץ בספירות האצילות נסמכת על דברי הראשונים שהלכו בדרכי הפילוסופים? נביא כאן מעט מן המעט מדבריהם על השמים והארץ. כתב הרמב"ם.

שהוא באר שחומר השמים בלתי חומר הארץ, ושהם שני חמרים נבדלים מאוד. האחד מיוחס לו ית' למעלתו וגדולתו, והוא מאור לבושו; והחומר האחר רחוק מאורו ית' וזהרו, והוא החומר התחתון, ושמהו משלג שתחת כסא הכבוד... וכבר שנה ר' אליעזר זה הענין בעצמו, וגילה בו, רצוני לומר היותם שני חמרים עליוני ותחתוני, ושאינן חומר הכל אחד. וזהו סוד גדול לא תקל בבאור גדולי חכמי ישראל בו, שהוא סוד מסודות המציאות וסתר מסתרי

תורה. בבראשית רבה אמרו, ר' אליעזר אומר כל מה שיש בשמים – בריאתו מן השמים, וכל מה שיש בארץ – בריאתו מן הארץ. והתבונן איך באר לך זה החכם, כי חומר כל מה שבארץ, חומר אחד משותף, רצוני לומר כל מה שתחת גלגל הירח, וחומר כל השמים ומה שבהם, חומר אחר אינו זה (מורה נבוכים, חלק שני, פרק כו).

כתב ר' גרשון ב"ר שלמה.

כי במקום שתמצא שם התנועה, שם ימצאו החיים, וכפי תמידות התנועה היא תמידות החיים. אם כן השמים שהם סובבים תמיד בלי הפסק, בהם החיים הגמורים, ומשם שפע החיים לכל הנעשים (שער השמים, מאמר שלש עשרה, דף סב ע"ד).

כתב ר' משה איסרלש.

בהיות כי ענין הרגל היה מורה על ענין המאורות אשר ברקיע השמים... על כן לא היו שוברין את הרגל, כי ענין רגל הוא כלי התנועה... ולכן לא היה נשבר, כי אין שבירה בכלים המתנועעים העליונים רק כולם שלמים... תולה ארץ על בלימה... וכתבו הפילוסופים שהוא דבר טבעי לה, בהיותה הפך מן הגלגלים, כי הם בתכלית הזכות, והארץ בתכלית העובי והעכירות (תורת העולה, חלק שלישי, פרק כד).

פרק אחד עשר

הנשמה היא חלק אלוך ממעל; הנפש חוטאת

מהלך האצילות, על פי שיטתו של הגר"א, הוא מן הנעלם אל הגלוי, כמתואר לעיל פרקים ג-ו. בדרך זאת מדרג הגר"א גם את קומתו של האדם – מן הנשמה הנעלמת אל הרוח והנפש הגלויים. הגר"א מבחין בין הנשמה – היא חלק אלוך ממעל והיא נשארת למעלה, ובין הרוח והנפש – הן נכנסות ובאות אל האדם. הוסיף הגר"א ולימד גם על מקומם של הנשמה, הרוח והנפש – הנשמה נמצאת בשמים, ואילו הרוח והנפש נמצאים בארץ. הבחנות אלה הביאו את הגר"א לחלוק על דעתם של המקובלים, ולהדגיש כי הנשמה אינה חוטאת ורק הנפש יכולה לחטוא.

[לז] נשמה, רוח ונפש: שמים, אוויר וארץ

הגר"א מבחין בשלוש מדרגות: שמים, אוויר וארץ. כנגד שלוש מדרגות אלו הוא מעמיד שלוש מדרגות בנפש האדם: נשמה, רוח ונפש. כי נפש בארץ, לכן תשוב אל הארץ בקבר. ורוח באוירא, לכן הרוח מתלבש באוירא דג"ע. והנשמה בשמים, והיא צרורה תחת כסא הכבוד, שהן הרקיעים [נח].

מכאן הוא מסיק כי נשמת אדם אינה בעולמנו. היא אלוקות, והיא נמצאת בשמים. יוג"ר של האדם אינן כלל בעולם הזה, והן בשמים... והנשמה בשמים, והיא צרורה תחת כסא הכבוד [נח], זכן באדם. נח"י, שכללם הנשמה, היא ג"ר של הרוח של האדם. אבל הנשמה עצמה, שהיא ג"ר עצמן, אינן באים באדם כלל, והן אלוקות, וז"ס איש האלקים [סג].

[נח] ביאור זוהר ח"א מא ע"ב, דף יא ע"ד

- = פסקה זו היא המשכה של פסקה סב
- א והענין כי ה' פרצופים, א"א או"א זו"נ, שהן ע"ס, הן בכל עולם ועולם.
- ב וכן בנשמת האדם, נרנח"י וג"ר, אין מושגין כלל וכלל בכל עולם ועולם.
- ג והתחלת העולם אינו אלא מזו"נ,
- ד והן נקראין עולם, כמ"ש עולם חסד יבנה.

ה	וכן האדם, נפש ורוח.
ו	וכן פריצופי אדם, זו"נ, דו"נ.
ז	וג"ר של האדם,
ח	אינן כלל בעולם הזה,
ט	והן בשמים, כמ"ש בז"ח וס"י.
י	כי נפש בארץ,
יא	לכן תשוב אל הארץ בקבר.
יב	ורוח באוירא,
יג	לכן הרוח מתלבש באוירא דג"ע.
יד	והנשמה בשמים,
טו	והיא צרורה תחת כסא הכבוד, שהן הרקיעים כמ"ש לעיל.
טז	ואף שהם ה' מדריגות, הן רק ג',
יז	כי כל ג"ר חשובין כא' ואין מתפרדין כידוע,
יח	לכן אינן נחשבים רק גר"ן.
=	המשכה של פסקה זו נמצא בפסקה סג

בפסקה נח מבחין הגר"א בשלוש מדרגות: שמים, אוויר וארץ, וכנגדן הוא מבחין בשלוש מדרגות: נשמה, רוח ונפש. שתי חלוקות אלו נמצאות גם בפסקה נט. 'כי ג' דרגין. בצומח, הוא הנפש, והוא למטה מהארץ, ולכן שורש הצומח בארץ וחי מהשורש ועקירת השורש מיתתו. ורוח הבהמה מהאויר, והוא מזה העולם על הארץ. ואדם, הנשמה שבו מהשמים, לכן הולך בקומה זקופה, ראשו לשמים.'

להלן, סעיף מב, נביא את דברי הגר"א כי 'הנשמה הוא השכל המלמד לאדם דעת, והוא מזלו של האדם ומלאכו כידוע' [סז]. גם בפסקה נט כותב הגר"א כי נשמת האדם היא 'מדרגת מלאך' ששומר על האדם, והיא מזלו של האדם. 'כי הרוח באדם הוא האדם, אבל הנפש הוא מדרגה למטה ממנו, והנשמה למעלה ממנו, והוא מדרגת מלאך כידוע, והיא מלאך הניתן לשמרו, כמ"ש כי מלאכו כו', אדם דאית ליה מזלא, ומותר האדם מן הבהמה כו'.

א | נט | ליקוטים, עם ביאור ספרא דצניעותא, דף לו ע"ד

א	ידוע שהבדל עצמי אינו ברב ומעט,
ב	לכן ד' הבדלים בארץ, והן ד' צ'ח"מ, וכן ד' בעולם אבי"ע.
ג	והבדלים באלקות,
ד	כי בבריאה האלהו' מנשמה ולמעלה, וביצירה מחיה, ובעשיה מהיחידה,
ה	וז"ש בעלינו, שהוא נוטה שמים ויוסד ארץ, וכסא כו', ושכינת כו', הוא כו', ה' מדרגות.
ו	והענין, כי הרוח באדם הוא האדם,
ז	אבל הנפש הוא מדרגה למטה ממנו,
ח	והנשמה למעלה ממנו,

- ט והוא מדרגת מלאך כידוע.
 י והיא מלאך הניתן לשמרו, כמ"ש כי מלאכיו כו',
 יא אדם דאית ליה מזלא, ומותר האדם מן הבהמה כו'.

[לח] נשמה, רוח ונפש: שמים, אוויר וארץ; 'לעבדה ולשמרה'

לעיל, סעיף לו, ראינו כי הגר"א מבחין בשלוש מדרגות: שמים, אוויר וארץ, וכנגדן הוא מבחין בשלוש מדרגות: נשמה, רוח ונפש. גם בפסקה ס עורך הגר"א את תכונותיהן של הנשמה, הרוח והנפש, ומדן הוא מסיק את ההבדל המהותי בין שלושתן.
 הגר"א מלמד את מקומותיהן של הנשמה, הרוח והנפש, זוכן העולם שוה לו. שגר"ן הן מבי"ע, שמים ואויר וארץ, תוצא הארץ נפש וכו', רוח מאויר, והם רוח מרוח, נשמה בשמים'.
 משלושת המקומות הללו נובעים שלושת זמני ההופעה של הנשמה, הרוח והנפש, 'הנשמה כבר היא ברואה קודם יצירת האדם, והרוח הוא בנפחת הנשמה לגוף מתיילד הרוח, אבל הנפש מתגדל מעט מעט כל ימי האדם'.
 משלושה מקומות אלו ומשלושה זמנים אלו נובע ההבדל המהותי שבין הנשמה, הרוח והנפש. הנשמה – מושלמת ואינה צריכה תיקון, 'נשמה בשמים... שמים א"צ לתיקון האדם, כי כבר מושלמת בחלקיה שהן נשמות דילה'. הרוח – נתקנת בעת שהאדם נולד, 'הרוח, שהוא האויר, נתקן בלידת האדם'. הנפש – האדם מתקן אותה בעמלו ובמעשיו ומגדיל אותה מעט מעט, זכל עמל האדם הכל בשבילה, כמו בכל נוק', ולהגדילה מעט מעט'.
 הגר"א מבדיל אפוא הבדל מהותי בין הנשמה ובין הנפש, והבדל מהותי בין השמים ובין הארץ. הנשמה נמצאת בשמים, היא אלוקית ושלמה. היא איננה חוטאת, ואין היא זקוקה לפועלו של האדם. הנפש נמצאת בארץ, היא יכולה לחטוא, וכל עמל האדם הוא רק לתקן את הנפש ואת הארץ.

ל ס | ליקוטים, עם ביאור ספרא דצניעותא, דף לט ע"ד

- = חלק מפסקה זו נמצא גם בפסקה מט
 א והנה הנשמה כבר היא ברואה קודם יצירת האדם,
 ב והרוח הוא
 ג בנפחת הנשמה לגוף מתיילד הרוח,
 ד אבל הנפש מתגדל מעט מעט כל ימי האדם.
 ה וכל עמל האדם הכל בשבילה,
 ו כמו בכל נוק',
 ז ולהגדילה מעט מעט,
 ח והיא בג' זמנים, קטנה נערה בוגרות,
 ט ומשנשאת לאיש שסימנה נ'ק'ב'ה, והוא עיבור כו',
 י וזהו היה הוה ויהיה של הזמן.

יא	וכן העולם שוה לו.
יב	שנר"ן הן מבי"ע,
יג	שמים ואויר וארץ,
יד	תוצא הארץ נפש וכו',
טו	רוח מאויר, והם רוח מרוח,
טז	נשמה בשמים.
יז	וכן תקונם.
יח	שמים א"צ לתיקון האדם,
יט	כי כבר מושלמת בחלקיה שהן נשמות דילה, לכן הן קיימים תמיד.
כ	והרוח, שהוא האויר, נתקן בלידת האדם,
כא	והארץ בתיקון הנפש.
כב	וז"ש לעבדה ולשמרה,
כג	בתיקון המעשים נתקנה הארץ.

בפסקה ס הבחין הגר"א בשלוש מדרגות: שמים, אוויר וארץ, וכנגדן הוא מבחין בשלוש מדרגות: נשמה, רוח ונפש. שתי חלוקות אלו נמצאות גם בפסקה סא, וכנגדן הוא מוסיף חלוקה שלישית: ה', תורה וישראל. זכ"ה בג' עולמות שלנו, שמים ואויר וארץ. השמים שמים לה', וארץ הוא הקיום בשביל ישראל, והתורה כי הוא חייד, והוא רוח פיו, באויר. 'שלנשמה אין לאדם בה, והיא בשמים, ורוח ונפש באדם. נפש זוכה אליה כל ישראל, ורקנין מלאין מצות כרמון וזוכין אליה, ורוח ע"י תורה'.

| סא | ביאור זוהר ח"ג קסא ע"א, דף יט ע"א

=	פסקה זו היא המשכה של פסקה קלב
א	זכ"ה בג' עולמות שלנו, שמים ואויר וארץ.
ב	השמים שמים לה',
ג	וארץ הוא הקיום בשביל ישראל,
ד	והתורה כי הוא חייד, והוא רוח פיו, באויר.
ה	זכ"ה בנר"נ.
ו	שלנשמה אין לאדם בה,
ז	והיא בשמים,
ח	ורוח ונפש באדם.
ט	נפש זוכה אליה כל ישראל, ורקנין מלאין מצות כרמון וזוכין אליה,
י	ורוח ע"י תורה.

דברים נוספים בעניינין של ספירת מלכות ועבודת האדם יובאו להלן פרקים כ-כג.

[לט] נשמת אדם: חלק אלוק ממעל, אלוקות ממעל, שמים

בספר איוב נכתב, 'זמה חלק אלוה ממעל ונחלת שדי ממרמים' (לא ב). לפי פשוטו, משמעו – מה חלק נתן אלוק ממעל, ומה נחלה הוריש שדי ממרומים; ולפי מדרשו, משמעו – הנשמה היא חלק אלוק ממעל. בפסקאות הבאות מבאר הגר"א כי מאמר הראשונים 'הנשמה היא חלק אלוק ממעל' משמעו – הנשמה היא חלק אלוק, והיא נשארת למעלה. הנשמה שורה ממעל גם עתה, כי היא נשארת במקורה האלוקי ואיננה מתגלה ובאה אל האדם. אבל מנשמה ולמעלה הוא אלקות כידוע, בכל עולמות בי"ע, אפילו בארץ הזו התחתונה, ואפילו באדם, הנשמה שלו למעלה. חלק אלוק ממעל [סב], 'וכן באדם. נח"י, שכללם הנשמה, היא ג"ר של הרוח של האדם. אבל הנשמה עצמה, שהיא ג"ר עצמן, אינן באים באדם כלל, והן אלקות, וז"ס איש האלקים' [סג].

המשפט, 'רק ג"ר של ז"א הן תולין במעשה התחתונים כידוע' [סג], יתבאר להלן סעיף צא.

| סב | ביאור זוהר ח"א מא ע"ב, דף יא ע"ג-ע"ד

- א וענין החיות ואופנים וכל מה שחשיב בהיכלות, כולם עומדים בארץ של היכלות,
- ב כי בכל עולם – שמים וארץ, והן נפש של היכלות, כי הנפש בארץ כידוע, ונהורין הן הנפש של היכלות... והרוחין הן רוח של היכלות,
- ג ועד כאן הן גבול עולם הפירוד.
- ד אבל מנשמה ולמעלה הוא אלקות כידוע,
- ה בכל עולמות בי"ע,
- ו אפילו בארץ הזו התחתונה,
- ז ואפילו באדם,
- ח הנשמה שלו למעלה,
- ט חלק אלוק ממעל.
- = המשכה של פסקה זו נמצא בפסקה נח

| סג | ביאור זוהר ח"א מא ע"ב, דף יא ע"ד

- = פסקה זו היא המשכה של פסקה נח
- = חלק מפסקה זו נמצא גם בפסקה קמח
- י וכן בספירות,
- יא רק או"א זו"ג כידוע.
- יב בינה כוללת ג"ר,
- יג והאדם במקום ז"א כידוע.
- יד וג"ר אינן מושגין אף לז"א,
- טו כמ"ש באד"ר על פסוק אלהים הבין דרכה כו'.

פרק יא הנשמה היא חלק אלוק ממעל; הנפש חוטאת

טז רק ג"ר של ז"א הן תולין במעשה התחתונים כידוע,
יז והם ג"ר, נח"י,
יח שמשיג ז"א.
יט וכן באדם.
כ נח"י,
כא שכללם הנשמה,
כב היא ג"ר של הרוח של האדם.
כג אבל הנשמה עצמה,
כד שהיא ג"ר עצמן,
כה אינן באים באדם כלל,
כו והן אלקות,
כז וז"ס איש האלקים.
= המשכה של פסקה זו נמצא בפסקה עה

ס ד | אדרת אליהו, שמות כה ח

א ועשו לי מקדש.
ב סוד האדם. עולם קטן פנימאה, דלגו נר"ן.
ג סוד האדם הוא צלם אלקים,
ד ועיקרו נ"ר.
ה כי הנשמה חופפת,
ו והן זו"נ,
ז וזהו בצלמו בצלם אלקים.

מ] נפש: חטא ועונש

בביאור ספרא דצניעותא כתב הגר"א משפט קצר, 'ולכן כל החטאים בנפש, נפש כי תחטא, ונברתה הנפש ההיא, וכל העונשים הכל בנפש' |סה|.

ס ה | ביאור ספרא דצניעותא, דף כט ע"א

= פסקה זו היא חלק מפסקה צ
א ולכן כל החטאים בנפש,
ב נפש כי תחטא (ויקרא ד ב),
ג ונברתה הנפש ההיא (ויקרא ז כז),
ד וכל העונשים הכל בנפש.

משפט קצר כתב כאן הגר"א כדרכו, והבליע אותו בפסקה ארוכה. במשפט קצר זה הוא קבע עיקרון חשוב ויסודי, ואלמלא הודיע אותו בפסקה נוספת יכול היה להתעלם מן העין. בסעיפים הקודמים הבאנו את דברי הגר"א כי נשמת אדם היא אלוקית ואינה חוטאת. בפסקה זו הוא ממשיך וכותב כי הנפש שונה מן הנשמה – הנפש יכולה לחטוא, וכל החטאים הם בה. חטאיה של הנפש פוגמים בה, והיא נענשת עליהם, 'שלכן כל החטאים והעונשים נזכרים בנפש, ונפש כי תחטא, והאבדתי את הנפש כו', וסוד האבדון לקליפה, וכן הכרת, כשכל הט' בחי' מסתלקים אז ונכרתה הנפש מלפני', אבל תשעה תחתונות של הנפש יורדין לקליפה'. לשונו של הגר"א בפסקה זו, 'שלכן כל החטאים והעונשים נזכרים בנפש, ונפש כי תחטא, והאבדתי את הנפש', דומה להפליא ללשונו בפסקה סה, 'ולכן כל החטאים בנפש, נפש כי תחטא, ונכרתה הנפש ההיא, וכל העונשים הכל בנפש'. שלושה פסוקים הזכיר הגר"א בפסקה זו. על משמעותם נכתוב להלן סעיף מא.

ביאור זוהר ח"א מא ע"ב, דף יא ע"ד | סו |

=	פסקה זו היא המשכה של פסקה נח
=	חלק מפסקה זו נמצא גם בפסקה עה
א	וכן באדם.
ב	נח"י,
ג	שכללם הנשמה,
ד	היא ג"ר של הרוח של האדם.
ה	אבל הנשמה עצמה,
ו	שהיא ג"ר עצמן,
ז	אינן באים באדם כלל,
ח	והן אלקות,
ט	וז"ס איש האלקים...
י	שלכן כל החטאים והעונשים נזכרים בנפש,
יא	ונפש כי תחטא, והאבדתי את הנפש כו',
יב	וסוד האבדון לקליפה,
יג	וכן הכרת,
יד	כשכל הט' בחי' מסתלקים אז ונכרתה הנפש מלפני,
טו	שהן אחוריים,
טז	וז"ס וחטאי חומס נפשו,
יז	בכל החטאים מסתלק מעט מעט מנפש...
יח	כלל העולה כי הנשמה עצמה של כל עולם היא אלקות,
יט	ואינן עולם,
כ	רק זו"נ של אותו העולם,
כא	וע"ז נאמר בניס אתם לה' אלקיכם.

[מא] בין הגר"א ובין כלל המקובלים: נשמה ונפש

בסעיפים הקודמים הבאנו את מאמרו של הגר"א כי הנשמה היא אלוקית, נמצאת ממעל, אינה חוטאת, וכאשר האדם חוטא היא מסתלקת ממנו. עוד ציטטנו את דבריו בהם הוא מזכיר את הפסוק 'נפש כי תחטא' ולומד ממנו כי רק הנפש חוטאת, וכל החטאים והעונשים נזכרים רק בה. בסוגיה זו – האם רק הנפש חוטאת או גם הנשמה יכולה לחטוא – דנו וגם נחלקו המקובלים הקודמים, וכדי להבין את דעת הגר"א לאשורה עלינו לשוב אל דבריהם. כתב ר' משה קורדובירו.

יש קצת מהמקובלים שאמרו שאין חטא בנשמה, אמנם החטא הוא לנפש, שהיא הנפגמת. והכריחו הענין ממה שלא נמצא בכל פ' הקרבנות נשמה כי תחטא או רוח כי תחטא. אלא נפש כי תחטא. וכן נאמר (יחזקאל יח) הנפש החוטאת היא תמות, כי אין מיתה אלא בנפש, וכן כתיב (איוב י"ד) ונפשו עליו תאבל. כי הרוח תסתלק ג"כ ממנו, כאשר האדם בא לידי חטא. ואין הדעת הזו בקצת צודק. כי אמת הוא שהכרת והכליון והאבוד הוא בנפש ולא בשאר החלקים... ומ"ש עונשא דחייבין בהאי הוא, פ"י עונש הכרת, כי שאר המדרגות אינם נכרתים מכל וכל ח"ו, אמנם מיטמאים, ומיטהרים מזוהמתן ע"י נהר דינור... אמנם הנפש תכרת מכל וכל, והנשמה מתטמאת (פרדס רמונים, שער לא, פרק י).

ואין דברי המאמר צריכים ביאור כי מבוארים הם, ומתוכם אנו למדים כי הנשמה מתטמאת. ועוד שם לפנינו מן הענין, אשר נשמה באפו, דההיא נשמתא קדישא טריף לה וסאיב לה בגין אפו, אשר נשמה אחלף לה באפו. והנה הכרח גמור שהנשמה נפגמת ונטמאת. ואמנם ענין טומאתה עם היותה מסתלקת מן הגוף יהיה כמה שפ"י בשער המציאות (בפ"א ע"ש) בענין הקדושה כי היא מתרבה. וכן הנשמה בהיותה מתאצלת כפי הדרכים שנתבא, כן תשאר מציאותה מצויה במקום אשר ממנה חוצבה מציאות דק ונעים, ומדרגותיה יורדים מדרגה אחר מדרגה דרך מעלות הסולם עד בואה אל עולם השפל (שם, שער לא, פרק י).

ר' שבתי שפטל הורביץ יצא לחלוק על דברי ר' משה קורדובירו.

ידוע שהנשמות של אומה ישראלית הם חלק אלוה ממעל, אשר על זה רמז הפסוק כי חל"ק ה' עמ"ו, ר"ל חלק ממש (שפע טל, דף ג ע"א). הנה כבר ידעת שהנשמה היא חלק אלוה ממעל, נחלקת ונחצבת ממחצב העליון מלך מלכי המלכים הקב"ה (שם, דף ג ע"ב).

על דבריו אלה של ר' שבתי שפטל הורביץ יצאו עוררין. כנגדם הוא כתב ספר שלם ושמו 'נשמת שבתי הלוי', ובו האריך לבאר את ההבדל בין הנשמה ובין הנפש. הוא מזכיר בו את הפסוק 'הנפש החוטאת היא תמות', וכותב כי 'הנשמה בעצמה אינה יורדת לעולם למטה'.

כי לא ימצא בנשמו' מה שהיא נשמה באמת שום שינוי לרעה ח"ו. והראיה על זה שאין שם שנוי לרעה בנשמה, כי בכל התורה כלה לא תמצא שום עונש כתוב על הנשמה, רק כל העונשים והשנויים לרעה הם כתובים על הנפש, כמו שתמצא בכל מקום הכרת תכרת הנפש

ההיא, הנפש החוטאת היא תמות, ולא תמצא לא כרת ולא מיתה אצל הנשמה ח"ו. כי הנשמה הקדושה כמות שהיא בקדושת' ועצמותה לא תזוז ממקומה הרמתה (דף יא ע"ב-ע"ג).

כי הנשמה היא כחבל המקושר בשני קצוותיו, קצה אח' למטה בגוף הצדיק וקצה השני למעלה בגוף האצילות, ובהסתלקות הנשמה מהגוף למטה וחוזרת למקורה, זה החלק הקשור למטה בגוף הוא מקרי לנשמה... אך אמנם הנשמה נסתלקה מהגוף וחזרה למקורה, כעניין אך נשמתו ורוחו אליו יאסוף... ולזה החלק של מטה יקרה מקרה זה שהוא ניצוץ מהקצה של מעלה... כי הקצה של מעלה הוא מקור, וזה החלק של מטה הוא ניצוץ שנתלבש בגוף הצדיק... אבל הנשמה בעצמה אינה יורדת לעולם למטה (דף יא ע"ג-ע"ד).

כדבריו של ר' שבתאי שפטל הורביץ כתב ר' נפתלי בדרך. הוא מזכיר את הפוסקים ונפש כי תחטא, והנפש החוטאת היא תמות'.

כי הנפש הוא רע גובר על הטוב... והנפש הוא החוטא, שנא' הנפש החוטאת היא תמות, ונאמר ונפש כי תחטא, ולא נא' נשמה כי תחטא, מפני שהנשמה מסתלקת בנקיות מן החוטא כי היא כולה טוב (עמק המלך, שער תיקוני התשובה, פרק א, דף טו ע"ב). וכבר נודע ליודעי חן שחטאת האדם אינה באה אלא מצד הנפש, שנא' והנפש החוטאת היא תמות, וכן ונכרתה הנפש ההיא מלפני, ונאמר ונפש כי תחטא, לאפוקי הרוח והנשמה שאינם חפצים לעשות רע חס ושלום, כי בהנפש מעורב הרע עם הטוב כעיסה מעורבת, והרע גובר על הטוב, ורוח ונשמה אינם מעורבים (שם, שער עולם התורה, פרק מו, דף כה ע"ג).

שיטת הגר"א בביאור עניינה של הנשמה שונה מאוד משיטת האר"י. מההפרש בין שתי שיטות אלו נובע גם ההפרש בין שיטותיהם של הגר"א ושל האר"י בביאור עניינם של המוחין וזיווגי הספירות. בכל אלה נעסוק להלן סעיפים קעז-קעח.

את שיטתו של הגר"א בעניינן של הנשמה ושל הנפש ציטט תלמידו ר' חיים מוולוז'ין בספר נפש החיים.

וז"ש הכתוב (איוב ל"ב) אכן רוח היא באנוש ונשמת שדי תבינם. ר"ל שבחי' הרוח הוא מתשלשל ומושפע ונכנס בתוך האדם. אבל הנשמה שהיא נשמת שדי, ר"ל נשימת פיו יתב' אין עצמותה מושפע ומתגלה בתוך האדם, כי היא מרומים תשכון בתוך פיו ית' כביכול, רק שהיא הנותנת לו בינ' בנצוצי אורה עליו להשכילו בעמקי מצפוני התורה"ק. ומ"ש בזוהר והמקובלים ז"ל שבחי' הנשמה משכנה במוח האדם, כוונתם ז"ל על הנצוצי זיו אורה המשכלת מוחו ושכלו, לא עצמותה ממש. ועיקר כוונתם ז"ל על בחי' ג"ר של הרוח, סוד המוחין, שהן פעמים מתנוצצים, פעמים מסתלקין ובאים בסוד תוספת למי שזוכה לזה כידוע, לא על בחי' הנשמה העקרית. וכ"כ רבינו הגדול הגאון החסיד מוהר"א ז"ל

בביאורו על ההיכלות בהיכלא תניינא. והכל א', שבחיי התחתונה של הנשמה המתנוצצת בדעו ושכלו להשכילו היא היא הג"ר של הרוח במוחין שלו (שער א, פרק טו). אבל בחינת הנשמה אינה נפגמת כלל לעולם, כי מקור שורשה הוא מעולם המשומר ממגע זרים, ודבוקה לעולם בשורש הנשמה... ואין מעשי האדם מגיעים עדיה כלל לקלקלה ח"ו, ואם האדם הוא חוטא במחשבה אשר לא טובה ח"ו, הוא גורם רעה לעצמו לבר, שיסתלק ויתעלם ממנו נצוצי אור הנשמה, אבל לא שהיא נפגמת ח"ו (שער א, פרק יח).

וזהו ענין הכתוב (משלי י"ח) רוח איש יכלכל מחלהו ורוח נכאה מי ישאנה. ר"ל המחלה וחלאת העון של בחי' הנפש (שסתם רוב העונות מצויות בבחי' הנפש. שהיא התחתונה הקרובה אל הס"א רגליה יורדות מות. וכמ"ש ונפש כי תחטא. החטאים האלה בנפשותם והרבה כיוצא) (שער א, פרק יט).

שער שני (ב)

שתי קומות

⋮

מתנה ועבודה

פרק שנים עשר

נשמה ונפש: מתנה ועבודה

בפרק יא ראינו כי הגר"א מבחין בין הנשמה, שהיא חלק אלוק ממעל והיא נשארת למעלה, ובין הרוח והנפש, שהן נכנסות ובאות אל האדם. עוד לימד הגר"א על מקומם של הנשמה, הרוח והנפש – הנשמה נמצאת בשמים, ואילו הרוח והנפש נמצאים בארץ. על אלה הוסיף הגר"א ולימד כי הנשמה, שנמצאת למעלה מן האדם, מלמדת אותו דעת ומנהיגה אותו. הנשמה מסייעת לאדם בעבודתו, ועל כן היא נקראת 'מתת אלהים'.
עוד מלמד הגר"א כי כל רצון של אהבה ודבקות מגיע אל האדם מלמעלה, ועבודת האדם תלויה ברצון זה.

[מב] נשמת אדם: נעלמת מאוד, סיוע ונתינה ממעל

מהלך האצילות, לפי הגר"א, הוא מן הנעלם אל הגלוי, כמתואר לעיל פרקים ג-ו. עוד ראינו, לעיל סעיף לט, כי לפי הגר"א הנשמה היא חלק אלוק ממעל, והוא נשאר למעלה מן האדם. בפסקה סז ממשך הגר"א בדרכו, והוא מלמד כי גם הנשמה היא נעלמת, זוכן באדם הנשמה נעלמת מאד, 'שכל ג"ר במקורן נעלמים'.

הנשמה היא חלק אלוק ממעל, ועל כן מלמד הגר"א כי 'היא בשמים... ולכן נשמה באדם נגד שמים בעולם'.

כיוון שהנשמה נעלמת מאד [סז], וכיוון שהנשמה שלו למעלה, חלק אלוק ממעל [סב], מה אפוא פועלה של הנשמה? על כך משיב הגר"א כי 'הנשמה הוא השכל המלמד לאדם דעת, והוא מזלו של האדם ומלאכו כידוע, והיא בשמים, רק ניצוצות מתנוצצים ממנו על האדם להנהיגו ולהשכילו' [סז], 'הנשמה אינה אלא מלמדת לאדם שכל להנהיגו' [ע].

לעיל, סעיף כז, ראינו כי כך כתב הגר"א גם על השכל, 'זבאדם הוא השכל, והוא ניצוץ אלהי ששורה באדם' [מ].

הגר"א מבחין בין הנשמה ובין הרוח. לעומת הנשמה, שהיא אלוקית ונשארת למעלה מן האדם, הרי ש'עיקר חיותו של האדם הוא הרוח, והוא האדם המקבל שכר ועונש כידוע, והוא המרגיש, והוא כל כחותיו וחושיו' [סז], 'והתחלת אדם מרוח והוא עיקרו' [סז], 'זכמו שהלב הוא עיקר

האדם, וכן הרוח' |ע|. כדברים האלה כתב הגר"א בפסקה נוספת, 'סוד האדם הוא צלם אלקים, ועיקרו נ"ר' |סד|.

ביאור ספר יצירה, דף ג ע"א | סז |

- א והטעמים נעלמים שהן בכתר,
 ב והוא נעלם במופלא ממך כו',
 ג וכן בהתפשטותו בג"ר, שכל ג"ר במקורן נעלמים.
 ד וכן בעולם, השמים שמים לה',
 ה שלכן לא נזכר מבריאת שמים כלום בתורה, כמ"ש בפ' בראשית.
 ו וכן באדם, הנשמה נעלמת מאד.
 ז ועיקר חיותו של האדם הוא הרוח,
 ח והוא האדם המקבל שכר ועונש כידוע,
 ט והוא המרגיש, והוא כל כחותיו וחושיו.
 י והנשמה הוא השכל המלמד לאדם דעת,
 יא והוא מזלו של האדם ומלאכו כידוע.
 יב והיא בשמים,
 יג רק ניצוצות מתנוצצים ממנו על האדם להנהיגו ולהשכילו.
 יד ולכן נשמה באדם
 טו נגד שמים בעולם,
 טז והתחלת אדם מרוח והוא עיקרו,
 יז ובצאת הרוח מאדם הוא מת.

בפסקה סז כתב הגר"א, 'וכן בעולם, השמים שמים לה', שלכן לא נזכר מבריאת שמים כלום בתורה, כמ"ש בפ' בראשית'. כדברים האלה כתב ר' יצחק אברבנאל.

אמנם השלישיים מאלו הדעות והוא דעת הרמב"ן וכת המקובלים, כי הוא כתב שהשמים הנזכרים בפסוק הראשון הם השמים העליונים ושאינם בכלל הגלגלים, אבל הם למעלה מהמרכבה, כענין 'ורוממת על ראשי החיה רקיע כעין הקרח הנורא' וגומר. ומהם נקרא הקדוש ברוך הוא 'רוכב שמים'. ולא ספר הכתוב בבריאתם דבר, כאשר לא הזכיר הכתוב בבריאת המלאכים וחיות המרכבה וכל דבר שאינו בעל גוף, רק הזכיר בשמים האלה שהם נבראים, להגיד שקדמותם אפס, וכמו שהאריך בזה דברי חכמה עליונה (פירוש על התורה, בראשית א א).

בפסקה סז לימד הגר"א על מקומה ועל תפקידה של הנשמה. כדברים האלה הוא כתב גם בפסקאות הבאות, 'כי הנשמה אינו מתלבש בגוף כלל, רק מסייע מלמעלה... וזהו הנשמה שמסייע אותו, שנותנין לו. והוא מזלא של האדם, ונקרא מזלא דנשמה, מבינה' |סח|, ידוע

שהנשמה אינה באדם עיקרה, רק מאיר לו מבחוץ, והוא מזלו של אדם |סט|, 'זהנשמה אינה אלא מלמדת לאדם שכל להנהיגו' |ע|.

| סח | ביאור זוהר ח"א סב ע"א, דף כב ע"ד

- א כי הנשמה אינו מתלבש בגוף כלל,
- ב רק מסייע מלמעלה.
- ג וז"ש (יומא ל"ט א'), אדם מקדש עצמו מלמטה מקדשין אותו מלמעלה,
- ד (שבת ק"ד א') הבא ליטהר מסייעין אותו.
- ה וזהו הנשמה שמסייע אותו,
- ו שנותנין לו.
- ז והוא מזלא של האדם,
- ח ונקרא מזלא דנשמה,
- ט מבינה.
- י והיא אתכלילת במזלא,
- יא דכל ג"ר נכללין במזלא.
- יב ונשמה כולל ג"ר,
- יג וכן הי"ג תיקונים כולם משתכחים בעלמא עלאה, בינה.
- יד וכל בעל חי יש לו נפש ורוח,
- טו אבל נשמה אין רק לאדם,
- טז וז"ש (בבא קמא ב' ב'), אדם דאית ליי מזלא.

| סט | ביאור תיקונים מוזהר חדש פה ע"א, דף לח ע"ד

- א וידוע שהנשמה אינה באדם עיקרה,
- ב רק מאיר לו מבחוץ,
- ג והוא מזלו של אדם.

| ע | ליקוטים, עם ביאור ספרא דצניעותא, דף לט ע"ג

- א וכמו שהלב הוא עיקר האדם, וכן הרוח,
- ב והנשמה אינה אלא מלמדת לאדם שכל להנהיגו.

[מג] נשמת אדם: מתת אלוהים

הגר"א מלמד כי הנשמה היא 'אות הראשונה מהשם... מתת אלהים היא' |עא|, 'זהנשמה הוא אם המגדלתו ומורה לו דרך, אל תטוש תורת אמך' |עב|. דברים אלו מתאימים לאשר כתב הגר"א כי הנשמה היא 'חלק אלוק ממעל' |סב|, 'הוא השכל המלמד לאדם דעת, והוא מזלו של האדם ומלאכו כידוע' |סז|, וכי 'הנשמה אינו מתלבש בגוף כלל, רק מסייע מלמעלה' |סח|.

לעומת הנשמה, מעמיד כאן הגר"א את הרוח והנפש, שהם נחלת אבות, ע"י תורה ומצות, שמלמדין אותו [עא]. תורה ומצוות הן שתי הבריתות בין ה' ובין ישראל, כמובא לעיל פרק ח. לעומת הנשמה, מעמיד כאן הגר"א את הרוח והנפש, נפש נקרא זנב, ורוח – פרצוף, שהוא עיקר האדם [עב]. כדברים האלה כתב הגר"א בפסקאות נוספות, 'סוד האדם הוא צלם אלקים, ועיקרו נ"ר [סד], 'עיקר חיותו של האדם הוא הרוח' [סז], 'זהתחלת אדם מרוח והוא עיקרו' [סז], 'זכמו שהלב הוא עיקר האדם, וכן הרוח' [ע].

א עא | ביאורי אנדות, ברכות נו ע"ב, דף לד ע"ב

- א שלשה מרחיבין כו'. כבר פי' בזוהר שהוא משל על
- ב אברים, שבהם הנפש,
- ג ולב, משכן לרוח,
- ד ואשה משכלת, הנשמה...
- ה ואלו ב' נחלת אבות, ע"י תורה ומצות, שמלמדין אותו, כי נר מצוה ותורה אור,
- ו אבל דרגא השלישית הנשמה... אות הראשונה מהשם...
- ז מתת אלהים היא.

א עב | ביאור תיקוני הזוהר, תיקונא שבעיני, דף קלט ע"ב

- א והן ג' דרגין דג',
- ב והוא נר"ן,
- ג נפש נקרא זנב,
- ד ורוח – פרצוף, שהוא עיקר האדם,
- ה והנשמה הוא אם המגדלתו ומורה לו דרך, אל תטוש תורת אמך.

בפסקה עג מבחין הגר"א בין עבודת האדם ובין עבודה ש'אין ביד האדם'. תורה ומצוות הן נגד נ"ר [נפש רוח] של אדם, ועליהן נאמר 'השכל וידוע אותי'. בפסקה זו כותב הגר"א במפורש כי התורה והמצוות הן שתי הבריתות, 'זהו בשני הבריתות, פה ומילה, והוא בחושבן דעה... והנה כי נר מצוה ותורה אור הן בדי' אתוון של השם'. אלו הן שתי הבריתות הנזכרות לעיל פרק ח. לעומת אלה, 'יראה ואהבה פנימית' אינן ביד האדם, 'אבל דרגא השלישי, ומה' אשה משכלת, זה אין ביד האדם... ליראה ואהבה פנימית, והוא מתת אלהים'. 'יראה ואהבה פנימית' שקולים כאן לנשמה – כל אלה הם 'מתת אלהים', והם למעלה מהרוח ומהנפש. המשפט, 'זהו בזו"ג, תורה ולשמה, שהוא מצוה של תורה, כי נר מצוה ותורה אור', יתבאר להלן סעיף עה.

א עג | ביאורי אנדות, ברכות סג ע"א, דף מב ע"ב || ביאור משלי יט יד

- א ואמר דעהו, דע ה"ו,
- ב ר"ל כמ"ש השכל וידוע אותי,
- ג לא כמ"ש, ואמר מה אקרא, כל הבשר חציר, דאכלין תבנא בלא השכל, וכל חסדו כציץ השדה, כל מה שעבדין לגרמייהו עבדין,
- ד אלא וידוע אותי,
- ה והוא בזו"נ,
- ו תורה,
- ז ולשמה, שהוא מצוה של תורה,
- ח כי נר מצוה ותורה אור,
- ט וכמ"ש, והיה אמונת כו', אפ"ה יראת ה' היא אוצרו, אי כו'...
והוא השכל וידוע הנ"ל.
- יא ואלו הן נגד נ"ר [נפש רוח] של אדם,
- יב אבל דרגא השלישי, ומה' אשה משכלת,
- יג זה אין ביד האדם, כמ"ש למעלה.
- יד והוא, ודרך חיים כו', ליראה ואהבה פנימית,
- טו והוא מתת אלהים,
- טז אלא כשאדם עושה שלו
- יז אז ה' לא ימנע טוב להולכים בתמים, שהוא תמים בכל.
וזהו, והוא יישר אורחותיך, הוא דסתים וטמיר וגניז,
- יט הוא, ה"ו עם א',
- כ דמשתתף בהו אומנא,
- כא דמשתתף גו נ"ר ושריא בהו,
- כב ואז מה' מצעדי גבר כוננו כו', וזהו יישר אורחותיך.
- כג וצריך לשתף דע עם הוא [צ"ל: ה"ו],
- כד והוא בשני הבריתות, פה ומילה,
- כה והוא בחושבן דעהו,
- כו ה' טוב, ה"ח בה' מוצאות הפה ופתוחי חותם...
והנה כי נר מצוה ותורה אור הן בדי' אתוון של השם ג"כ,
- כז ודרך חיים הוא למעלה בע"ק.

[מד] הרעותא בא מלמעלה, ההכנה תלויה באדם

בסעיפים הקודמים הבאנו את דברי הגר"א כי הנשמה היא מתת אלהים, כי הנשמה אינו מתלבש בגוף כלל, רק מסייע מלמעלה |סח|, וכי דרגא השלישי, ומה' אשה משכלת, זה אין ביד האדם... ליראה ואהבה פנימית, והוא מתת אלהים |עג|. בפסקה עד מוסיף הגר"א כי גם כל רצון של

אהבה ודבקות מגיע אל האדם מלמעלה, 'כל רעותא ברחימותא ואתדבקותא שיבא לאדם... צריך לקבל מלמעלה'.
הגר"א אינו פוטר את האדם ממעש, והוא מבחין בין ההכנה המוטלת על האדם ובין הרצון שבא מלמעלה, 'ההכנה תלוי באדם, אבל הרעותא, וכן כ"ד, הכל בא מלמעלה'. הוא מדגיש כי עבודת האדם תלויה ברצון שהוא מקבל מלמעלה, 'כפי שפעו שמקבל – כן עבודתו'.
לעיל, סעיף ו, כתבנו כי בכל חיבוריו לא הזכיר הגר"א את המשכת השפע בספירות האצילות ומהאצילות אל עולמנו. המילה 'שפע' נזכרת בפסקה עד, ולכאורה הזכרתה סותרת קביעה זאת. אך קריאה מדוקדקת בפסקה עד מלמדת כי הגר"א משתמש בה במילה 'שפע' במשמעות שונה לגמרי ממשמעותה בכתבי המקובלים. הכיצד? המשכת השפע, שדיברו עליה המקובלים, מגעת בעקבות מעשי האדם – היא גמול הניתן לאדם כפי בחירתו וכפי מעשיו. לעומת זאת, השפע, שעליו מדבר הגר"א בפסקה עד, מגיע לאדם טרם יעשה מעשה – הוא ניתן לאדם כדי לסייע לו בעבודת בוראו, 'כפי שפעו שמקבל – כן עבודתו'. הגר"א מוסיף את המילה 'אחר', וכך מדגיש כי אחר שהאדם מקבל את שפע הרצון הוא יכול להתדבק בבוראו, 'וכן באדם, אחר שקבל השפע דרעותא, אז מתדבק אח"כ בהיכל הזה'.

ביאור זוהר ח"ב רנה ע"א, דף לא ע"ד | ע"ד

- א כל רעותא ברחימותא ואתדבקותא שיבא לאדם
- ב בא מהיכל הזה,
- ג שאף שתלוי הכל באדם,
- ד מ"מ צריך לקבל מלמעלה.
- ה ההכנה תלוי באדם,
- ו אבל הרעותא, וכן כ"ד,
- ז הכל בא מלמעלה כידוע, וכמ"ש,
- ח כפי שפעו שמקבל – כן עבודתו.
- ט וכן העליוני,
- י ואפי' בספירות, כמ"ש בר"מ פ' עקב בסוד הברכה,
- יא שמקודם צריכין אבהן לקבל שפע מאימא,
- יב ואח"כ עולין אליה,
- יג בסוד ולא יראו פני ריקם.
- יד וכן באדם,
- טו אחר שקבל השפע דרעותא,
- טז אז מתדבק אח"כ בהיכל הזה.

פרק שלושה עשר

נשמה ומוחין: הסתלקות בעת החטא

בפרקים יא-יב הבאנו את דברי הגר"א כי הנשמה היא חלק אלוק ממעל, היא נמצאת בשמים והיא מלמדת את האדם דעת ומנהיגה אותו. הנשמה אלוקית ואינה חוטאת, והיא מסייעת לאדם בעבודתו. רק הנפש יכולה לחטוא, ועל כן השכר והעונש הם לנפש. מאליה עולה השאלה: כיוון שהנשמה אינה חוטאת ואין היא נפגמת, ורק הנפש חוטאת, מה מעמדה של הנשמה בעת שהנפש חוטאת? על כך ענה הגר"א כי בעת החטא מסתלקת הנשמה מן האדם. בסוף פרק זה נאגוד יחד את ההבחנות היסודיות שעורך הגר"א – בין השמים ובין הארץ, בין הנשמה ובין הרוח והנפש, ונראה כיצד הן מצטרפות יחד לשתי קומות בבנייה של האצילות.

[מה] בעת החטא מסתלקת הנשמה ואינה נפגמת

לעיל, פרק יא, הבאנו את דברי הגר"א כי הנשמה היא אלוקית, נמצאת בשמים ממעל ואינה חוטאת. בפסקה עה מוסיף הגר"א כי בעת שהאדם חוטא – נשמתו מסתלקת הימנו, אבל הנשמה עצמה, שהיא ג"ר עצמן, אינן באים באדם כלל, והן אלוקות, וז"ס איש האלקים. והן בחטאי האדם מסתלקין, בסוד המוחין. הנשמה מסתלקת מן האדם, ואין היא נפגמת בגלל חטאיו, רק שג"ר של הרוח עולין למעלה, ואין פגם נוגע בהן, רק סילוקן מאדם, בסוד שיחת לו לא כו".

שלושה פסוקים הזכיר הגר"א בפסקה עה. על משמעותם כתבנו לעיל סעיף מא. בין הנשמה ובין הנפש נמצאת הרוח. והן בחטאי האדם מסתלקין, בסוד המוחין, וכן ט' תחתונות של הנפש מחכמה ולמטה. רק שג"ר של הרוח עולין למעלה, ואין פגם נוגע בהן, רק סילוקן מאדם, בסוד שיחת לו לא כו".

[עה] ביאור זוהר ח"א מא ע"ב, דף יא ע"ד

- = פסקה זו היא המשכה של פסקה נח
- = חלק מפסקה זו נמצא גם בפסקה סו
- = חלק מפסקה זו נמצא גם בפסקה רנח

- א וכן באדם.
 ב נח"י,
 ג שכללם הנשמה,
 ד היא ג"ר של הרוח של האדם.
 ה אבל הנשמה עצמה,
 ו שהיא ג"ר עצמן,
 ז אינן באים באדם כלל,
 ח והן אלקות,
 ט וז"ס איש האלקים.
 י והן בחטאי האדם מסתלקין,
 יא בסוד המוחין,
 יב וכן ט' תחתונות של הנפש מחכמה ולמטה.
 יג רק שג"ר של הרוח עולין למעלה,
 יד ואין פגם נוגע בהן,
 טו רק סילוקן מאדם, בסוד שיחת לו לא כו',
 טז אבל תשעה תחתונות של הנפש יורדין לקליפה.
 יז ואין נשאר רק כתר שלה,
 יח שהיא מלכות של רוח,
 יט כידוע בכל כתר, שהיא בחי' מלכות עולם שלפניו,
 כ והוא עטרת היסוד דדכורא,
 כא שלכן נקרא עטרת כידוע.
 כב וראשיתה מחכמה ולמטה כולה יכול להסתלק,
 כג שלכן כל החטאים והעונשים נזכרים בנפש,
 כד ונפש כי תחטא, והאבדתי את הנפש כו'...
 כה בכל החטאים מסתלק מעט מעט מנפש.
 כו אבל ג"ר של הרוח מסתלקין בבת אחת,
 כז והן נקראין חיי האדם,
 כח כידוע בסוד מוחין,
 כט שלכן הרשעים בחייהן קרואין מתים.
 ל כלל העולה כי הנשמה עצמה של כל עולם היא אלקות,
 לא ואינן עולם,
 לב רק זו"ג של אותו העולם,
 לג וע"ז נאמר בניס אתם לדה' אלקיכם.

הוסיף הגר"א ולימד כי לא רק שהנשמה אינה חוטאת אלא שיצר הרע איננו נמצא בה כלל, 'אבל בנשמתא לא שלטא יצה"ר, דשם עלמא דחירו, עה"ח' | עו|. כאן משווה הגר"א את הנשמה אל עץ החיים, ולהלן, סעיף קנה, הוא משווה את המוחין אל עץ החיים. בפסקה עה כתב הגר"א בעת החטא מסתלקת הנשמה מן האדם ואינה נפגמת. כך כתב גם בפסקאות הבאות, 'אבל בנשמתא לא שלטא יצה"ר... והיא מסתלקת קודם החטא' | עו|, 'בעת שהאדם חוטא מסתלק הנשמה' | עז|.

א | עו | ביאור תיקוני הזוהר, תיקונא שתין וחמש, דף קיא ע"ד

- א כמ"ש עצם מעצמי ובשר מבשרי, ובהן יצה"ט ויצה"ר,
- ב אבל בנשמתא לא שלטא יצה"ר,
- ג דשם עלמא דחירו, עה"ח,
- ד והזר הקרב יומת...
- ה והיא מסתלקת קודם החטא.

א | עז | ביאור תיקוני הזוהר, תיקונא שתיתאה, דף כד ע"ד

- א כידוע, בעת שהאדם חוטא מסתלק הנשמה,
- ב ולא נשאר אלא רוח ונפש.

[מו] בעת החטא מסתלקים המוחין

א.
לימד הגר"א כי הן הנשמה באדם הן המוחין בזעיר אנפין ניתנים במתנה. הנשמה – 'כי הנשמה אינו מתלבש בגוף כלל, רק מסייע מלמעלה... וזהו הנשמה שמסייע אותו, שנותנין לו' | סח|, 'אות הראשונה מהשם... מתת אלהים היא' | עא|. המוחין – 'שאלו מאירין בוד"א, וזהו נתינת המוחין' | קמב|, 'ואמרו, אוצר של מתנת חנם... שהוא במתנת חנם' | קמז|. משמעותה של המתנה התבארה לעיל סעיפים מב-מג ותתבאר להלן סעיף צ.

ב.
הגר"א מדגיש, לעיל סעיף לג, כי בזעיר אנפין אין פגם, ואין האדם יכול לפגום בו או להוסיף עליו, 'אבל בעד"א, השמים שמים לה', הבט שמים וראה ושור שחקים גבהו ממך, אם חטאת מה תפעל לו כו', אם צדקת מה תתן לו... אבל שם אין פגם מגיע' | מח|, 'שמים א"צ לתיקון האדם' | מט|, 'משא"כ בשמים, ששם מתאחדין בנהורא חוורא, שלכן אין תוספת מעשים שם, וג"כ אינן מתעוררין ע"י' | נא|. האדם אינו יכול לפגום בזעיר אנפין, אבל בעת שהאדם חוטא המוחין מסתלקים מזעיר אנפין. הגר"א משווה בין הנשמה באדם ובין המוחין בזעיר אנפין ומלמד כי בעת החטא מסתלקת הנשמה

ומסתלקים המוחין. החטא אינו פוגם בנשמה ואינו פוגם במוחין, אבל יכול לגרום להסתלקותה של הנשמה ולהסתלקותם של המוחין.
 הנשמה מסתלקת – 'אבל הנשמה עצמה, שהיא ג"ר עצמן, אינן באים באדם כלל, והן אלקות, וז"ס איש האלקים. והן בחטאי האדם מסתלקין, בסוד המוחין' |עה|, 'אבל בנשמתא לא שלטא יצה"ר... והיא מסתלקת קודם החטא' |עו|, 'בעת שהאדם חוטא מסתלק הנשמה' |עז|. המוחין מסתלקים – 'כשהשם סתים, כשמסתלקין מוחין דז"א למעלה' |פ|. גם אבא ואימא מסתלקים מזעיר אנפין, ר"ל מי שגורם בחובו שאבא יסתלק ח"ו מאמא, אז ערות אביך כו', ומי שגורם שיסתלק אמא מעל בנין, אז ערות אמך כו', כמש"ל סוף פ"ב ע"ש' |עח|, 'שגורם ח"ו הסתלקות בינה ממנו ותרעין דילה' |עט|. להלן, סעיף שד, נביא את דברי הגר"א כי בזמן הגלות מסתלק זעיר אנפין ונסתם ואינו מתגלה, 'כי עד"א פעמים סליק וסתים לעילא בג"ר, כמ"ש בתיקונים, והוא בזמן שאין שלום, כמו הגלות והעונות' |תקסז|.

ביאור ספרא דצניעותא, דף טז ע"א | עח |

- א ואמר ווי למאן דגלי ערייתהון,
- ב ר"ל מי שגורם בחובו שאבא יסתלק ח"ו מאמא, אז ערות אביך כו',
- ג ומי שגורם שיסתלק אמא מעל בנין, אז ערות אמך כו', כמש"ל סוף פ"ב ע"ש.

ביאור ספרא דצניעותא, דף יז ע"א | עט |

- א ואמר ווי למאן דגלי כו', ר"ל שגורם ח"ו הסתלקות בינה ממנו ותרעין דילה.

ביאור ספרא דצניעותא, דף כג ע"ד פ | פ |

- = חלק מפסקה זו נמצא גם בפסקה טז
- א ה"א ה"י א' כליל כו', עד סוף הפרק.
- ב ר"ל דהקב"ה נקרא הוא,
- ג כשהשם סתים,
- ד כשמסתלקין מוחין דז"א למעלה,
- ה ומסתלק ג"כ ז"א בע"ק כידוע,
- ו שאז נקרא הוא סתים...
- ז וכלם הולכין ליו"ד, שהוא סתים ולא אשתכח בשמא, כמ"ש לעיל,
- ח וזהו יו"ד הוא חכמה שכולל ו"ד דנהיר בו"ד בעת רצון דנהיר חוורא, ועדיין יש תרופה,
- ט ואח"כ כולם מסתלקים ליו"ד עלאה,
- י שהוא לא כליל ו"ד,
- יא ושם הוא הפירוד הגמור ח"ו,
- יב שד' אין נכלל שם,
- יג וזהו הסתלקות כרוב א', כמ"ש בתיקונים דבעלה אסתלק בכתר ואז נעלם ממנו ח"ו,

- יד וזהו הוא דסתים.
 טו וז"ש אלף אזיל ליו"ד. שהוא יו"ד של חכמה.
 טז יו"ד אזיל ליו"ד כו' דלא מתחברן ביה ו"ד, שהוא י' דע"ק, והוא סתים מכל סתימין, ואז כלם סתימין.

[מז] שיטת הגר"א (ה): שתי קומות באצילות ובאדם

בפרקים י-יג סידרנו את ההבחנות היסודיות שעורך הגר"א – בין השמים ובין הארץ, בין הנשמה ובין הרוח והנפש. שבנו והתבוננו בהבחנות אלו, ונוכחנו לדעת כי הן מצטרפות יחד לשתי קומות.

א. תפארת ומלכות – שמים וארץ.
 ספירת תפארת היא שמים, שלמה בלי פגם. 'אבל בעד"א, השמים שמים לה', הבט שמים וראה ושור שחקים גבהו ממך, אם חטאת מה תפעל לו כו', אם צדקת מה תתן לו... אבל שם אין פגם מגיע |מח|.

ספירת מלכות היא ארץ, היא מנהגת את העולם ובה מעשי בני אדם. 'וכן מלכות, והארץ נתן לבני אדם, שהיא מנהגת את העולם, וכן מעשה בני אדם ופעולתם – בה, כמ"ש לעבדה ולשמרה' |מח|.

ב. תורה – שמים וארץ.
 תורה שניתנת מן השמים, 'כי מן השמים ניתן התורה, כמו המטר שכלולה מהכל להצמיח הכל' |נב|. הלכה למשה מסיני, שהיא תורה שבעל פה שניתנת מן השמים, 'בימי מרע"ה היתה הל"מ, דהוא לחם מן השמים' |נב|.

תורה שישראל נלחמים בעת תלמודה, 'לחמה של תורה אינה אלא מן הארץ, כמו אדם שזורע, והמטר משקה, והארץ מוציאה הלחם, כך לחמה של תורה אינה אלא מה שמוציאה הארץ' |נב|, 'ובני אדם בארץ הם הלוחמים מלחמתה, ומוציאין אותה לאורה, לכן השי"ת מזכיר התורה במתיבתא דרביע' משמם של צדיקים' |נב|. משנה, שהיא תורה שבעל פה שישראל עמלים בה, 'מימות יהושע שלטה משנה, עתה באתי, ואז ויאכלו מעבור הארץ' |נב|.

ג. נשמה ונפש – שמים וארץ.
 הנשמה נמצאת בשמים. היא אלוקות, ואיננה בעולמנו. 'אבל מנשמה ולמעלה הוא אלקות כידוע, בכל עולמות בי"ע, אפילו בארץ הזו התחתונה, ואפילו באדם, הנשמה שלו למעלה, חלק אלוק ממעל' |סב|. 'הנשמה עצמה, שהיא ג"ר עצמן, אינן באים באדם כלל, והן אלקות, וז"ס איש האלקים' |סג|. 'היא בשמים... ולכן נשמה באדם נגד שמים בעולם' |סז|. 'וג"ר של האדם אינן כלל בעולם הזה, והן בשמים... והנשמה בשמים' |נח|. 'הנשמה כבר היא ברואה קודם יצירת האדם' |ס|.

הנפש נמצאת בארץ. כי הנפש בארץ' |סב|. 'כי נפש בארץ, לכן תשוב אל הארץ בקברי' |נח|. 'והרוח הוא בנפיהת הנשמה לגוף מתיילד הרוח, אבל הנפש מתגדל מעט מעט כל ימי האדם' |ס|.

ד. נשמה ורוח – סיוע ובחירה.
 הנשמה היא מזלו של האדם, היא מסייעת לו מלמעלה והיא ניתנת לו במתנה. 'הנשמה נעלמת מאד... והנשמה הוא השכל המלמד לאדם דעת, והוא מזלו של האדם ומלאכו כידוע, והיא בשמים, רק ניצוצות מתנוצצים ממנו על האדם להנהיגו ולהשכילו' [סז]. 'כי הנשמה אינו מתלבש בגוף כלל, רק מסייע מלמעלה... וזהו הנשמה שמסייע אותו, שנותנין לו. והוא מזלא של האדם, ונקרא מזלא דנשמה, מבינה' [סח]. 'יודוע שהנשמה אינה באדם עיקרה, רק מאיר לו מבחוץ, והוא מזלו של אדם' [סט]. 'והנשמה אינה אלא מלמדת לאדם שכל להנהיגו' [ע]. 'הנשמה... אות הראשונה מהשם... מתת אלהים היא' [עא]. 'הרעותא, וכן כ"ד, הכל בא מלמעלה... כפי שפעו שמקבל – כן עבודתו' [עד].
 הרוח היא עיקרו של האדם, והיא המקבלת שכר ועונש. 'ועיקר חיותו של האדם הוא הרוח, והוא האדם המקבל שכר ועונש כידוע, והוא המרגיש, והוא כל כחותיו וחושיו' [סז]. 'והתחלת אדם מרוח והוא עיקרו' [סז].

ה. עבודת האדם – שמים וארץ.
 השמים שלמים, ואינם זקוקים לתיקון ולעבודת האדם. 'נשמה בשמים... שמים א"צ לתיקון האדם, כי כבר מושלמת בחלקיה שהן נשמות דילה' [ס]. 'בשמים... שלכן אין תוספת מעשים שם, וג"כ אין מתעוררין ע"י' [נא].
 הארץ אינה שלמה, והיא זקוקה לתיקון ולעבודת האדם. 'והארץ בתיקון הנפש, וז"ש לעבדה ולשמרה, בתיקון המעשים נתקנה הארץ' [ס]. 'ולכן כאן בארץ צריך בכל יום לתוספת מעשים כנ"ל, שצריך להרבות תמיד עצים חדשים על האש' [נא].

ו. חטא האדם – הנשמה מסתלקת והנפש נפגמת.
 בעת החטא, הנשמה מסתלקת ואינה נפגמת. 'אבל הנשמה עצמה, שהיא ג"ר עצמן, אינן באים באדם כלל, והן אלקות, וז"ס איש האלקים. והן בחטאי האדם מסתלקין, בסוד המוחין' [עה]. 'רק שג"ר של הרוח עולין למעלה, ואין פגם נוגע בהן, רק סילוקן מאדם, בסוד שיחת לו לא כו' [עה].
 בעת החטא, הנפש נפגמת ונענשת. 'שלכן כל החטאים והעונשים נזכרים בנפש, ונפש כי תחטא, והאבדתי את הנפש כו', וסוד האבדון לקליפה, וכן הכרת, כשכל הטי' בחי' מסתלקים אז ונכרתה הנפש מלפני' [עה]. 'אבל תשעה תחתונות של הנפש יורדין לקליפה' [עה]. 'ולכן כל החטאים בנפש, נפש כי תחטא, ונכרתה הנפש ההיא, וכל העונשים הכל בנפש' [סה].

כל ההבחנות הללו מצטרפות יחד להבחנה אחת כוללת בין שתי קומות באצילות ובאדם.

הקומה העליונה –

פעולת האלוה לבדו. השמים שמים לה'. תורה שניתנת מן השמים. הלכה למשה מסיני.

ספירת תפארת. שמים שלמים, בלא פגם. נשמה אלוקית, בלא פגם. מעשה האדם אינו מגיע שמה, אין תוספת מעשים. הנשמה היא חלק אלוק שנמצא ממעל, והיא מסייעת לאדם. בעת החטא הנשמה מסתלקת ואינה נפגמת.

הקומה התחתונה –

עבודת האדם. 'לעבודה ולשמרה'. והארץ נתן לבני אדם. תורה שישראל נלחמים בעת תלמודה. משנה, שהיא תורה שבעל פה שישראל עמלים בה. ספירת מלכות. ארץ זקוקה לתיקון ולתוספת מעשים. האדם מתקן ומוסיף מעשים. הרוח והנפש נכנסות באדם. הרוח מקבלת שכר ועונש. בעת החטא הנפש נפגמת ונענשת.

•

הנחנו כאן את היסוד להבחנה בין שתי קומות באצילות ובאדם. על הבחנה יסודית זו השעין הגר"א את מהלך האצילות, ועליה בנה שתי קומות של התגלות הדברים האלוהיים – הקומה המגלה את הדברים האלוהיים אל עם ישראל והקומה המגלה את הדברים האלוהיים בתוך עם ישראל. שתי קומות אלה עתידות להתבאר להלן סעיפים נג, פג, פד-פז, קעב, וכן סעיפים נוספים.

שער שני (ג)

שתי קומות

⋮

ספירת מלכות

פרק ארבעה עשר

רצון ותכלית: למלוך על כל המעשים

לעיל, פרקים ה-ו, הבאנו את דברי הגר"א כי מהלך האצילות הוא מהלך של גילוי, גילוי אחר גילוי [כז], יהולך ומתגלה גילוי אחר גילוי [לב]. הגר"א פירט מהלך של גילוי מאין ליש, ומיש ליש מיש (סעיף ט); מהלך של גילוי ממחשבה סתימאה לקול ולדיבור (סעיף כה); ממחשבה לדיבור ומדיבור למעשה (סעיף כג). עוד לימד הגר"א על מהלך הגילוי כי הוא מתחיל בעתיקא קדישא, נקרא טמיד דטמירין, ממשיך בזעיר אנפין שבו מתחיל הגילוי, ומסתיים בספירת מלכות, שעיקר הגילוי מתחיל ממלכות [לה].

נוסף על כל אלה תיאר הגר"א מהלך של גילוי בספירות האצילות – גילוי מרצון וממחשבה עד מעשה. מהלך זה מסתיים בגילוי המיוחד בספירת מלכות – 'למלוך על כל המעשים, כמ"ש דאין מלך בלא עם, והוא מלכות' [פב]. גילוי זה משמעו מלוכה על הנבראים, ועל כן מודיש הגר"א כי ספירת מלכות 'קשורה בתחתונים' [פב].

[מח] תשע ספירות: רצון, מחשבה, מעשה

בפסקה פא מלמד הגר"א כי עשר ספירות הן 'עשרה כחות שמנהיגים את העולם', וכי מהלכן הוא מהלך של גילוי. תחילת האצילות היא סתומה ונעלמת. בשלוש הספירות הראשונות נמצאים הרצון והמחשבה, 'זה המחשבה הוא התחלת הרצון, והרצון והמחשבה ג"ר, שלכן הן סתומים כמו באדם, שהמחשבה היא סתומה... וכ"ש הרצון והתחלת הרצון'. גם בפסקה שתובא להלן, סעיף קו, מלמד הגר"א כי ספירת חכמה נעלמת, שהרי הרצון 'אין ניכר כלל בפעולה', ולא עוד אלא שבה נמצאים טעמי הדברים, והם נעלמים, 'שעם הדברים, שהן דווקא בעיור הזה, לא נגלה, וזהו חכמה' [קסד].

פסקה פא ממשיכה ומבארת כי המעשה, בו קצוות, כלומר בשש הספירות, הוא המגלה את המחשבה הסתומה, 'המעשה הוא ו"ק שמתנהג העולם, והוא גילוי המחשבה'. האריך הגר"א לבאר מהי ההנהגה בו קצוות, כמובא להלן פרקים כז-כח.

א פא | ביאור תיקונים מזוהר חדש פט ע"ד, דף נ ע"ב

- א וחד טמיר ולא ידיע. הוא כתר העשירי.
- ב והן עשרה כחות שמנהיגים את העולם,
- ג כמו באדם.
- ד המחשבה והמעשה,
- ה כמ"ל דלית עשייה אלא במחשבה, בחכמה עשית כו',
- ו ע"ש שכל מעשה נכלל [לפה"י חסר תיבת במחשבה. המעתיק].
- ז וכן כל מעשה השם באלו.
- ח המעשה הוא ו"ק, שמתנהג העולם,
- ט והוא גילוי המחשבה,
- י וכמ"ש לקמן כל מדה בפרט, שהן כוללין כל המדות, שכולם הן פרטים נכלל בשש.
- יא והמחשבה הוא התחלת הרצון,
- יב והרצון והמחשבה,
- יג ג"ר,
- יד שלכן הן סתומים כמו באדם,
- טו שהמחשבה היא סתומה, כמ"ש (פסחים נד ע"ב) אין אדם יודע מה בלב חבריו,
- טז כ"ש למעלה,
- יז וכ"ש הרצון והתחלת הרצון.
- = המשכה של פסקה זו נמצא בפסקה פב

[מט] ספירת מלכות: למלוך על כל המעשים, אין מלך בלא עם, שם ההצטרפות

פסקה פב היא המשכה של פסקה פא, והיא ממשיכה לבאר את היחס בין המחשבה ובין המעשה. היא קושרת את סוף המעשה אל ראשית המחשבה שהרי הסוף נובע מהראשית, ז'ראשית המחשבה הוא סוף המעשה, הוא למלוך על כל המעשים... והוא מלכות'. גם בפסקאות שיובאו להלן, סעיפים קז-קח, קשר הגר"א את ספירת כתר, שבתחילת האצילות, עם ספירת מלכות, שבסופה, זכתה הוא התכלית, כמו מלכות, ונק' כתר מלכות' [קסז], זמלכות, שהוא התכלית, נקרא כתר, נעוץ סופן בתחילתו, שהוא תכלית כלל הרצון... התכלית קודם לרצון העליון, ונקרא רדל"א, ושם שרש המלכות' [קסט].

תכלית האצילות נמצאת בסופה, בספירת מלכות. בפסקה פב מפרש הגר"א כי התכלית היא ספירת מלכות כפשוטה וכמשמעה – מלוכה, למלוך על כל המעשים, כמ"ש דאין מלך בלא עם, והוא מלכות'.

המשפט, 'לכן היא קשורה בתחתונים' [פב], יתבאר בסעיפים הבאים.

פב | ביאור תיקונים מוזהר חדש פט ע"ד, דף נ ע"ב

- = פסקה זו היא המשכה של פסקה פא
- א וראשית המחשבה
- ב הוא סוף המעשה,
- ג הוא למלך על כל המעשים,
- ד כמ"ש דאין מלך בלא עם.
- ה והוא מלכות...
- ו לכן היא קשורה בתחתונים,
- ז שאין מלך בלא עם כנ"ל,
- ח שהוא שם ההצטרפות.
- = המשכה של פסקה זו נמצא בפסקה פג

ביטויים מיוחדים בפסקה זו, ונבארם אחד אחד.

א. הגר"א מצטט את הביטוי 'כמ"ש דאין מלך בלא עם' כתכליתה של ההאצלה. הביטוי 'אין מלך בלא עם' נמצא בספרים רבים, אבל כטעמה של ההאצלה מצאנוהו בשני ספרים. כתב ר' נפתלי בכרך.

יתברך שמו הגדול, קודם כל דבר עלה ברצונו הפשוט לברוא העולמות כי אין מלך בלא עם, שנא' ברוב עם הדרת מלך (עמק המלך, שער שעשועי המלך, פרק א, דף א ע"א).

כתב ר' משה גרף.

אבל השאר המידות היו יכולין לתואר בלא בריאות העולמות, אבל מידות מלכות אין יכול לתואר כי אם על ידי בריאות העולמות, משום דאין מלך בלא עם (ויקהל משה, דף א ע"ב).

ב. כתב הגר"א כי מלכות 'הוא שם ההצטרפות'. המונח 'שם המצטרף' נמצא בספרי דקדוק אחדים, כגון: פרקי אליהו מאת ר' אליהו בחור, אהל מועד מאת ר' שלמה מאורבינו, שרשת גבלת מאת ר' שלמה די אולזיירה. לעומת זאת, את המונח 'שם ההצטרפות' לא מצאנו בספר אחר, וגם בכתבי הגר"א יחיד הוא.

תלמידו של הגר"א, ר' יהודה עדל, כתב פעמים אחדות את לשונו של הגר"א, 'אין מלך בלא עם... ההצטרפות'.

אמנם על הבחינה השנית יאמר ליעקב ולישראל שם מלך והוא שם המצטרף כי אין מלך בלא עם... ותרועת מלך בו, כלומר ענין הצטרפות שם מלכות... אשר כ"י אין מציאות למלכותו זולת בשתוף עמו, וכמאמר המורגל אין מלך בלא עם (א"י הי"ס, דף יב ע"ב). שהתורה יעצה להש"י שיברא את העולם כדי להקרא מל"ך (אשר הוא שם המצטרף) כי אין מלך בלא עם (שם, דף סח ע"ב).

כי מצד שם הוי"ה לבד נשמע שאין לו ית' הצטרפות עם נבראיו, כמשמעות שם הוי"ה אשר הוא שם נבדל, ע"כ צריכין אנו להזכיר שמו ית' בתואר מל"ך אשר הוא שם מצטרף, שהרי אין מל"ך בלא עם (שם, דף עד ע"ד).

פסקה פג היא המשכה של פסקה פב. את פסקה פג פותח הגר"א במילה זוכן, לומר לך כי כל הכתוב בפסקה פב, העוסקת באצילות, נכון הוא גם לאור אין סוף. פסקה פג עוסקת במלכות שבאור אין סוף. על כן, המשפט 'וראשית המחשבה הוא סוף המעשה, הוא למלוך על כל המעשים, כמ"ש דאין מלך בלא עם, והוא מלכות' [פב], נכון הוא גם לאור אין סוף, זוכן בא"ס. כל ע"ס שבכחו, לא נברא העולם בהם ולא נגלה אלא מלכות שבכחו' [פג].

פג | ביאור תיקונים מזהר חדש פט ע"ד, דף נ ע"ב

- = פסקה זו היא המשכה של פסקה פב
- א וכן בא"ס.
- ב כל ע"ס שבכחו,
- ג לא נברא העולם בהם ולא נגלה
- ד אלא מלכות שבכחו.
- ה ולזה אמרו הורמנא דמלכא כנ"ל, ואין לכנות אותו אלא במלכא כידוע.

פסקה פד מרחיבה את הכתוב בקצרה בפסקה פג. הגר"א מבחין בין הספירות שבכוח שאי אפשר להשיגן, 'כל המדות בו בכה, ושם א"ס למדותיו, ואין תואר להם ואין השגה להם אף במציאותם', ובין ספירת מלכות שבכוח שניתנת להשגה, 'מלכותו שבכח – השגה במציאותה ולא מהותה'. משום כך הבריאה כולה היא בספירת מלכות לברדה, 'שורש המלכות שבו, שבה ברא הכל... מלכותו שבכח... ובה נבראו כל העולמות'. פסקה פד מבארת את תיקונים מזהר חדש, דף פה ע"ד: מאי ניהו דאמר ראו עתה כי אני אני הוא ואין אלקים עמדי אלא דא הוא עילת על כל עלאין.

פד | ביאור תיקונים מזהר חדש פה ע"ד, דף מא ע"א

- א אלא דא הוא כו', א"ס.
- ב ואמר, אני, שהוא מלכות,
- ג שהוא ריש הורמנותא,
- ד שורש המלכות שבו,
- ה שבה ברא הכל.
- ו שכל העולמות,
- ז הכל מסט' דמלכות שבו גנוז.
- ח ור"ל כי כל המדות בו בכה,
- ט ושם א"ס למדותיו,

- י ואין תואר להם ואין השגה להם אף במציאותם.
- יא אבל מלכותו שבכה – השגה במציאותה ולא מהותה,
- יב ובה נבראו כל העולמות,
- יג ומצדה אמר, אני אני הוא כו'.

מקור לדברי הגר"א בפסקאות פג-פד נמצא בפירושו של ר' ישראל סרוק על ספרא דצניעותא.

וכשבא אל מדרגה ספירת מלכות... שיער ית' בעצמותו שבמקום זה ראוי לבנות העולמות, לפי שבכל מדרגות הט' ספירות העליונות א"צ להיות עולמות, כי כל אלה התארים של הט' ספירות העליונות אפשר לתארם לו גם שלא יהיה פועל עתה באותם התארים, אבל לא יצדק לתאר לו מלכות, דהיינו שולטנות, אם הוא אינו שולט על אחרים, ולכן הוציא לפועל כל העולמות מן נקודת מלכות... ולהיות שמלכות הוא שלטנות והורמנותא דמלכא, היינו דקאמר הרשב"י בריש פרשת בראשית, בריש הורמנותא דמלכא, כלומר בתחלת רצונו ית' להיות שולטן ומלך (כת"י מנטובה 124, דף 2 ע"א; דפוס מונקאטש תרנ"ז, דף לד ע"ב).

פירוש ספרא דצניעותא מאת ר' ישראל סרוק נעתק בכתבי יד רבים, בכתביה אשכנזית, והיה נפוץ בארצות אשכנז ופולין.¹
דברי ר' ישראל סרוק אלה נעתקו בכתבם וכלשונם על ידי ר' נפתלי בכרך בספרו עמק המלך, שער שעשועי המלך, פרק סא, דף יא ע"א.²

דברים נוספים על מלכות שבאור אין סוף כתב הגר"א בפסקה קפט. היא תובא להלן סעיף קכג.

[נ] בשביל מלכותו יתברך להגלות, עבודה צורך גבוה

בפסקה פב קשר הגר"א את תכלית האצילות עם המלוכה ועם הנבראים, זראשית המחשבה... למלך על כל המעשים, כמ"ש דאין מלך בלא עם, קשורה בתחתונים, שאין מלך בלא עם כנ"ל, שהוא שם ההצטרפות. קיצר כאן הגר"א בלשונו, ובפסקאות הבאות הוא מאריך לבאר את הקשר המשולש של התכלית, המלוכה והנבראים.
א. תכלית ההאצלה והבריאה היא גילוי מלכותו של הקב"ה. זעיקר בריאת העולם בשביל מלכותו יתברך להגלות' [פז], 'בשביל הנוקבא, שהיא ראשית המחשבה... כי כל העולמות לא נבראו אלא בשביל שיקבלו מלכותו, וכל הספירות נבראו להנהגת מלכותו' [פז], 'ובשביל זה העולם נברא, שיכירו כח מלכותו' [פח], 'זמ"מ עיקר הכוונה במדה האחרונה, ששם התכלית [של] הבריאה' [פח].

1 קבלת האר"י, כרך א, סעיף סג, עמ' 440-441; כרך ב, סעיף קט, עמ' 826-828.

2 מעשה עריכתו של ספר עמק המלך ואריגת כתבי ר' ישראל סרוק בתוכו תוארו בספר קבלת האר"י, כרך א, סעיף עג, עמ' 557-564.

ב. מלכותו של הקב"ה מתגלה בעבודתו ובמעשיו של עם ישראל. 'והנה בתורתו כולן]ו להיות לו לעבדים, וזהו השגתנו ומעשינו, ולכן אנו מכנין התכלית האחרון בשם מלכות' [פה], 'ולכן היא קשורה בנו, ובזה העבודה צורך גבוה, ובזה תלוי המעשים שלנו' [פו]. כדברים האלה כתב הגר"א גם בפסקה שתובא להלן סעיף צז, 'ומלכות היא המקבלת עבודת ב"א, והיא מתפעלת לפי מעשי ב"א' [קנה].

עוד כתב הגר"א, לעיל סעיף טו, כי ההנהגה האלוהית בעולמנו מתגלית בספירת מלכות. 'ישם אדני במלכות הוא על הנהגתו בתחתונים, ולכן היא ראש לשועלים, וע"י מנהיג בתחתונים' [כ]. פעמיים כתב הגר"א בפסקה פו את המילה 'בזה', לומר לך 'בזה' – בספירת מלכות, בה לבדה ולא בספירות שלמעלה הימנה, פועלת עבודתם של ישראל ותלויים המעשים של האדם בישראל. משמעות הדגשתו זו של הגר"א תתבאר להלן פרקים כ-כג.

א | פה | ליקוטים, ביאור משנת חסידים, עם ביאור ספרא דצניעותא, דף לט ע"א

- = פסקה זו היא המשכה של פסקה קסז
- = פסקה זו זהה לפסקה קסח
- א והנה בתורתו
- ב כולן]ו להיות לו לעבדים,
- ג וזהו השגתנו ומעשינו,
- ד ולכן אנו מכנין התכלית האחרון בשם מלכות.
- ה וכמו שתכלית המלוכה
- ו והנהגת המלך למלוך
- ז אינה אלא הכתר,
- ח לכן אנו מכנין ג"כ כתר.
- ט ובאמת הכל כאין לפניו ית"ש,
- י אלא כדי להיטיב אותנו רצה בנו לכבדו ית'.
- = המשכה של פסקה זו נמצא בפסקה כג

א | פו | ליקוטים, ביאור משנת חסידים, עם ביאור ספרא דצניעותא, דף לח ע"ב

- = פסקה זו היא המשכה של פסקה קעה
- א ועיקר בריאת העולם בשביל מלכותו יתברך להגלות,
- ב ולכן היא קשורה בנו.
- ג ובזה העבודה צורך גבוה,
- ד ובזה תלוי המעשים שלנו.
- = המשכה של פסקה זו נמצא בפסקה קסד

א | פז | ביאור תיקונים מזוהר חדש פה ע"ב, דף מ ע"א

- א ואמר ג"כ על דכורא, נעשה אדם,

- ב בשביל הנוקבא,
- ג שהיא ראשית המחשבה,
- ד כידוע שהכל נברא בשבילה.
- ה כי כל העולמות לא נבראו אלא בשביל שיקבלו מלכותו,
- ו וכל הספירות נבראו להנהגת מלכותו,
- ז אם בחסד או בדין.

| פח | ביאור זוהר ח"א יא ע"ב, דף ד ע"ג

- א וכלא קמיה כו'. נגד המלכות עצמה.
- ב ולפיכך אמר וכל דיירי ארעא, שכל הדרים ברשותה, ומלכותו בכל משלה...
- ג ואמר בההוא אתר דאקרי יראה. ר"ל מלכות,
- ד ושם לתקוע מחשבתו ורצונו ולדבוק בה...
- ה והעיקר שצריך אדם לדבוק באלו ד' דברים, כי הכל הולך אחר המעשה,
- ו ובשביל זה העולם נברא,
- ז שיכירו כח מלכותו.
- ח וזה אשר אמרו שבמדת המלכות נברא העולם...
- ט ולכן ביראת ה' מקיים שמים וארץ,
- י שהיא כוללת שמים וארץ.
- יא ומ"מ עיקר הכוונה במדה האחרונה,
- יב ששם התכלית [של] הבריאה, וז"ש ולשואה כו'.

פרק חמישה עשר

לאה ורחל: גילוי מלכות וקבלת מלכות

בפרקים הקודמים למדנו כי תכלית הבריאה היא גילוי מלכותו של הקב"ה – אין מלך בלא עם, ומלכותו מתגלה בעבודתו ובמעשיו של עם ישראל. הוסיף הגר"א והבחין בין שתי בחינות במלכותו ית", ובהן ביאר את פרצופי לאה ורחל שבאצילות. פרצוף לאה מתאר כיצד הקב"ה מולך על עמו ועל עולמו, ופרצוף רחל מתאר כיצד ישראל ממליכים את הקב"ה עליהם. לעיל, סעיף מו, ראינו כיצד מבחין הגר"א בין שתי קומות בבניינה של האצילות. בסוף פרק זה נראה כיצד מצטרפים דברי הגר"א על פרצופי לאה ורחל אל שתי הקומות הללו.

[נא] לאה ורחל, ישראל ויעקב: שתי בחינות במלכותו ית'

לעיל, סעיף נ, הבאנו שתי פסקאות שמלמדות כי טעם הבריאה הוא מלכותו יתברך. באחת מהן כתב הגר"א כי 'עיקר בריאת העולם בשביל מלכותו יתברך להגלות' [פון], ובשנייה כתב כי כל העולמות לא נבראו אלא בשביל שיקבלו מלכותו, וכל הספירות נבראו להנהגת מלכותו [פז]. בשתי הפסקאות הללו השתמש הגר"א בשתי לשונות שונות – 'בשביל מלכותו יתברך להגלות', 'בשביל שיקבלו מלכותו'. האם ביטוי אחד לפנינו, ו'גילוי מלכות' ו'קבלת מלכות' שווים הם, או שני ביטויים שונים לפנינו, ונבדלים הם 'גילוי מלכות' ו'קבלת מלכות' זה מזה? בפסקה פט מבאר הגר"א את פרצופי לאה ורחל, וכן את פרצופי ישראל ויעקב, שבאצילות. פרצופים אלה הם 'שתי בחי' במלכותו ית", ובין שתי בחינות אלו עורך הגר"א חמש הבחנות שונות. תחילה נביא את דברי הגר"א כמות שהם, ואחר נערוך את חמש ההבחנות הללו אלו מול אלו.

[פט] ליקוטים, עם ביאור ספרא דצניעותא, דף לו ע"ג-ע"ד

- א ענין לאה ורחל.
- ב כבר כי שהן זו"ן שבנוק'.
- ג והענין, כי שתי בחי' במלכותו ית'.
- ד א, מצד שאנו ממליכין אותו,

- ה שזהו תכלית כל העבודה,
ו וזהו בחי' נוק'.
- ז אבל בחי' שניה, כשנתגלה מלכותו בעולם מצד אותות,
ח כמו במצרים,
ט ולע"ל,
י והוא גאותו של הקב"ה,
יא ונק' ג"כ ענו כידוע, וכמ"ש כ"מ שאתה מוצא גדולתו כו'.
- יב וכן בז"א, ב' בחי'.
- יג מציאותו, שאנו דבוקים בו ומודים במציאותו,
יד זהו נק' (נוק') יעקב.
טו וב', מצד הגלותו כו', כנ"ל.
- טז וז"ש בראש השירה,
יז אשירה לה' כי גאה כו', בחי' לאה,
יח כידוע מצד ממשלתו,
יט והשני, עזי כו', זה אלי כו', מצד בחי' רחל.
כ ואחר כך אמרו, ה' איש כו', בחי' דכורא, ישראל,
כא ה' שמו, בחי' נוקב'.
- כב וכן כל ב' בחי' שבפרצוף הוא הכל כנ"ל...
- כג והן שני הבתים,
כד בית ראשון ובית שני.
- כה שבבית ראשון היתה נראית גדולתו, שכינה כו', ה' דברים של ה' ראשונה,
כו אבל בבית שני, לא היה רק העבודה.
- נרשום עתה את חמש ההבחנות הללו, ונערוך אותן אלו מול אלו.
- בחינת לאה, ישראל.
 - א. 'כשנתגלה מלכותו בעולם מצד אותות, כמו במצרים, ולע"ל, והוא גאותו של הקב"ה, ונק' ג"כ ענו כידוע, וכמ"ש כ"מ שאתה מוצא גדולתו כו'.
 - ב. 'מצד הגלותו כו', כנ"ל.
 - ג. 'אשירה לה' כי גאה, בחי' לאה, כידוע מצד ממשלתו.
 - ד. 'ה' איש כו', בחי' דכורא, ישראל.
 - ה. 'בבית ראשון היתה נראית גדולתו, שכינה כו', ה' דברים של ה' ראשונה.
 - בחינת רחל, יעקב.
 - א. 'מצד שאנו ממליכין אותו, שזהו תכלית כל העבודה, וזהו בחי' נוק'.

- ב. 'מציאותו, שאנו דבוקים בו ומודים במציאותו, זהו נק' (נוק') יעקב'.
- ג. 'עזי כו', זה אלי כו', מצד בחי' רחל'.
- ד. 'ה' שמו, בחי' נוקב"'.
ה. 'בבית שני, לא היה רק העבודה'.

חמש הבחנות הבחין הגר"א בין שתי הבחינות במלכותו של הקב"ה, וביסוד כולן נמצאת הבחנה אחת יסודית –

בחינה ראשונה מתארת כיצד הקב"ה מולך ומושל על עמו ועל עולמו, ומראה את שכינתו. בחינה שנייה מתארת כיצד ישראל ממליכים את הקב"ה עליהם, דבוקים בו ועובדים אותו.

חמש ההבחנות שהבחין הגר"א בין 'שתי בחי' במלכותו ית' [פט] מלמדות כי כשכתב הגר"א את שתי הלשונות – 'בשביל מלכותו יתברך להגלות' [פז], ו'בשביל שיקבלו מלכותו' [פז], הוא ברר מילותיו בקפידה. אלו הן שתי פעולות שונות שמבטאות שתי בחינות שונות –

א. גילוי מלכות הוא בחינת לאה, 'כשנתגלה מלכותו בעולם מצד אותות, כמו במצרים'. קבלת מלכות היא בחינת רחל, 'מצד שאנו ממליכין אותו'.

ב. גילוי מלכות משמעו – הקב"ה מגלה את מלכותו ואת ממשלתו בעולם. קבלת מלכות משמעה – ישראל מקבל את מלכותו של הקב"ה, מודה במציאותו ועובד אותו.

רשם הגר"א חמש הבחנות בין שתי הבחינות במלכותו של הקב"ה, ומדבריו עולה בבירור כי הבחינה הראשונה, בחינת לאה, עדיפה על הבחינה השנייה, בחינת רחל. בבחינת לאה מתגלה מלכותו של הקב"ה במלואה, והיא גאוותו וגדולתו של הקב"ה. בבית ראשון הראה הקב"ה את גדולתו, את שכינתו, כגילוי בחינת ישראל בזעיר אנפין וכגילוי בחינת לאה בספירת מלכות.

בבחינת רחל, מתגלה רק מעט ממלכותו של הקב"ה, רק עבודתם של ישראל ודבקותם בו. בבית שני לא גילה הקב"ה את גדולתו ואת שכינתו, ובו היתה רק עבודתם של ישראל, כדבקות האדם והודאתו במציאות בוראו וכהמלכת האדם את קונו.

בכל אלה מבחין הגר"א בין גילוי המלכות בפעולתו של הקב"ה ובין קבלת המלכות בפעולתם של ישראל, והוא מבכר את הראשונה על פני האחרונה.

•

הבחנה נוספת בין לאה ובין רחל נמצאת בפסקה תקפ. בפסקה זו מבחין הגר"א בין נסים גלויים, שנעשים בגאולת מצרים ולעתידי לבוא, ובין נסים נסתרים, שנעשים בגלות. פסקה זו תובא להלן סעיף שיא.

ההבחנה בין מעשה גבוה ובין מעשה אדם תימצא גם בדברי הגר"א על בנינים של בתי המקדש, והם יובאו להלן סעיפים שיט-שכ.

•
הבחנתו של הגר"א בין לאה ורחל מתאימה להבחנתו בין קומת שמים ובין קומת ארץ. התאמה זו תתבאר להלן סעיף נג.

[נב] בין הגר"א ובין כלל המקובלים: לאה ורחל

בסעיף הקודם הבאנו את דברי הגר"א על לאה ורחל ועל ישראל ויעקב. דבריו אלה שונים לגמרי מדברי המקובלים הקודמים לו.

בהיותו במצרים כתב האר"י על משה וכלת משה. אחר, בהיותו בצפת, קרא לכלת משה בשם פרצוף לאה, ולימד באריכות על פרצופי רחל ולאה.¹ מקצת מן הדברים שכתב תלמידו ר' חיים ויטל נצטט כאן.

הנה טרם שהיה שום תיקון כלל בכל האצילות... הנה בצאת האורות של או"א ונכנסו בתוך הכלים שלהם, בהיותן עדיין בסוד נקודים כנ"ל, היו אב"א... והנה בהיותן עדיין בסוד נקודה בלתי תיקון כבר נתבאר אצלינו זה גרם שבירת כלים לפי שכאשר לא היה עדיין שום תיקון היה האור בא בלתי מסכים והנה הם אורות גדולים ובלתי מסכים ואז אין הכלים יכולים לקבלו ומתבטלים ואחר התיקון בא האור ממועט דרך מסכים ויכולין הכלים תחתונים לסבל ג"כ והנה כאשר עדיין לא היה שום תיקון... והיו נשברים ונופלים גם הם למטה כמקרה זו"ג והיתה בהם מיתה ממש ח"ו... ולכן עמדו בתחלה או"א אב"א ובוזה לא מתו כשאר מלכים שמתו ממש וירדו לעולם הבריאה אמנם האחוריים שלהם אותן אשר לא יכלו לקבל אור עליון אפי" בהיותן בסוד אב"א נתבטלו והכלים שלהם של בחי' האחוריים ההם ירדו למטה ונשארו בעולם אצילות במקום שהיתה נוקבא דז"א... ונמצא כי הכלים של מלכים דזו"ן כאשר נשברו מתו ממש ונפלו לעולם הבריאה במקום הקליפות אשר היא בחי' המות כנודע בסוד בלע המות לנצח וגו' שהם הקליפ' אבל אחוריים דאו"א נקרא ירידה מגדולתם לבד כי נפלו ממדרגתן העליונה שהיו באחורי או"א והיה למטה במקום נוקבא דז"א באצילות... כי מאלו האחוריים נתקנו ונעשו בחי' יעקב ולאה ונוקבא דז"א נקרא רחל (דרך עץ חיים, שעד יא, פרק ח. מהדורא תניינא).

והנה נתבאר ענין הז"א בעצמו. ועתה נבאר דרך כללות ג' פרצופים האחרים, שהם רחל נוקבא דז"א הנקרא ישראל, ויעקב ולאה, כי ג' אלו נאחזין בו ויוצאין ממנו באופן זה אשר נבאר. דע כי מצד המוחין שנתפשטו בז"א, אע"פ שצריכין לו לעצמו, עכ"ז יוצאין מהם הארות לחוץ, כי למעלה במקום המוחין עצמו, אשר שם כל בחי' ריבוי האורות ההם, אז האירו האורות לחוץ דרך אחורי הז"א, ויוצאה פרצוף לאה באחורי ז"א למעלה מן הראש ועד החזה דז"א, ויוצאה מבחי' הארת המוחין דמצד אמא, שהיא נקבה כמוה... ומהדעת של צד

1 בנין אריאל, ירושלים תשמ"ז, עמ' קטז, קמה-קמו, רכב, רפה-רפ; קבלת האר"י, ירושלים תשס"ח, עמ' 1102, 1117-1120.

אמא יצאה רחל נוקבא דז"א, עקרת הבית העיקרית, הארה גמורה, מהחזה ולמטה, מצד אחר דז"א עד סיום רגליו דז"א ממש, משא"כ בלאה העוברת דרך מסך כנ"ל שאינה רק הארה בעלמא וכולה דינין. הכלל העולה כי לאה היא למעלה מן החזה דז"א באחוריו, ויצאת מן מוחין דאמא, ורחל נוקבא דז"א תחת לאה מהחזה ולמטה באחוריו, גם כן (וגם היא יוצאת) ממוחין דאמא ויעקב בעלה דלאה יוצא מהחזה ולמטה דרך פנים דז"א ויוצא מן מוח דאבא (שם, שער לא, פרק ה. מהדורא תניינא).

והענין כנ"ל כי רחל היא נוקבא האמיתית של ז"א, והיא בת זוגו ממש, לפי שהוא מכלל הי נקודות הכוללים עולם האצילות, והיא מלכות האחרונה שבהם. אבל לאה עיקרה היא אחוריים דאמא שנפלו כאן למטה במקום הזה, ואינה אשתו לז"א, רק בדרך השאלה לבר, בהיותה נפלת כאן למטה נדבקת בעורו של ז"א, אבל רחל היא נפשו, כי המלכות נפש, וז"א רוח כנודע (שם, שער לח, פרק ב. מהדורא תניינא).

ונבאר עתה ענין פרצוף לאה אשת יעקב בפרטות. כבר בארנו כי יעקב הוא מן כל י"ס דאחוריים דאבא, אבל לאה אינה אלא מן המלכות לבר האחרונה שבכל י"ס דאחוריים דאמא, וכל הט' האחוריים לא יכלו להתברר ולהתקן... והנה לאה בעצמה אין לה רק האחור של המלכות דאמא לבר, שהיא ספירה א' בלבד, אמנם כאשר עלה למעלה נגד הדעת דז"א... ואז מתפשט לאה ונעשית פרצוף א' שלם מבחי' ד' ספי' שהם נהי"ם דאמא בלבד. אבל רחל נוקבא דז"א, אע"פ שגם היא שיעור קומתה היא בד' ספי' תחתונות דז"א בלבד, עכ"ז יש בה כל הי"ס, אבל לאה אין בה רק ד"ס אלו בלבד... גם ז"ס אשירה לה' כי גאה גאה, כי פסוק זה נאמר על בחי' לאה שנתגאה ועלתה למעלה בדעת דז"א למעלה מן ראש רחל כנ"ל במקום גבוה, ושם נעשית בחי' ג' אותיות גא"ה (שם, שער לו, פרק ד. מהדורא תניינא).

כתב ר' משה חיים לוצאטו.

ענין שתי נוקבין לאה ורחל הוא, כי שני שרשים יש לישראל. א', שורש כללי לכל האומה, לרעים ולטובים, מצד היותם ישראל. ודבר זה משתרש בשרשים גבוהים בבחינת שרשי ההארות העליונות, שאינם עשויים אלא בשביל ישראל, וישראל הם השתלשלות מן האורות העליונים. אך אין עיקר ההנהגה תלויה בזה, ועל כן אין לשורש זה תולדות רבות, אע"פ שהוא ענין עיקרי וגבוה. אך יש שורש אחד לישראל לפי בחינת מעשיהם, והוא השורש שנפלים בו המצבים הרבים המתחלפים דכנסת ישראל. ותולדות השורש הזה רבות מאוד, שבוה תלויים כל המקרים המתחדשים בהנהגה, אם לטוב אם למוטב.

וזה ענין לאה ורחל. לאה היא שורש ישראל, והיא גבוהה מאוד, שנעשית ממלכות אימא, והיא במקום המוחין. אך אין בה כל השינויים שיש לרחל, ואין הזיווג עמה עיקרי, אדרבא, היא עלמא דאתכסיא. אך רחל היא שורש התחתונים לפי ענין מעשיהם, המשתנית במצביה לכל התחלף ענין התחתונים בזכותם, ועיקר ההנהגה תלויה בה, והיא עקרת הבית, והזיווג העיקרי הוא בה. וחידוש ההשפעה צריך שיהיה בזיווג רחל, והעיקר בזיווג ישראל ורחל. אך השלמת ההשפעה בכל תנאיה נעשה בשאר זיווגי היום בזיווגי לאה (כללים תצ"ד, כלל לב).

עוד ענין עיקרי אודיעך, והוא שיש לכנסת ישראל שורש של קדושה, שהיא כללית לכל האומה הקדושה מצד היותם ישראל, ואפילו לרעים שבהם, שהרי ארז"ל אע"פ שחטא – ישראל הוא. ואע"פ שדבר זה מושרש בענינים גבוהים מאוד, בהיות ישראל משתלשלים ממנו ית, כמו שאמר הכתוב חלקי ה' אמרה נפשי על כן אוחיל לו, אעפ"כ הנהגת העולמות הרבה והרחבה מאוד בכל סדרי הנמצאות לטוב או למוטב אינה תלויה בזה, אלא בענין המעשים של בני האדם, לדון כל אחד לפי מעשיו. ונמצא שיש מציאות לכנסת ישראל – מציאות כללי שאין לו תולדות הרבה וענפים רבים, אבל הוא מציאות שאינו כל כך עיקרי, אע"פ שהוא גבוה הרבה. ועוד יש מציאותה העיקרי, שהוא מציאותה לפי ענין העבודה שבידה, שתלויים בה כל עניני ההנהגה הגדולה והעמוקה (דעת תבונות, סי' קס).

האר"י לימד כי פרצוף רחל הוא ספירת מלכות שבעשר הספירות, ופרצוף לאה הוא אחורי ספירת בינה. כדוגמתם פרצופי ישראל ויעקב – פרצוף ישראל הוא ספירת תפארת שבעשר הספירות, ופרצוף יעקב הוא אחורי ספירת חכמה. ישראל ורחל, ספירות תפארת ומלכות, כלולים בשבעת המלכים שמתו, ומשום כך בעת מיתת המלכים הם מתו וירדו אל הבריאה. יעקב ולאה הם אחורי ספירות חכמה ובינה, וכיוון שספירות אלו אינן כלולות בשבעת המלכים הן לא מתו ולא ירדו אל הבריאה אלא נשארו באצילות. אמנם הם התבטלו וירדו מגדולתם אל סוף האצילות. רחל היא ספירת מלכות העיקרית שבאצילות, והיא נוקבא האמתית של זעיר אנפין. לאה היא רק הארה בעלמא, והיא נקראת אשתו של זעיר אנפין בדרך השאלה בלבד. האר"י האריך בביאור מקומותיהן של רחל ולאה והמוחין הנמשכים לכל אחת מהן. עוד הוסיף האר"י ודרש את הפסוק 'כי גאה גאה' על לאה שמקומה הוא למעלה בדעת דזעיר אנפין.

על יסוד דברי האר"י ביאר רמח"ל כי פרצופי לאה ורחל הם שתי הנהגותיה של כנסת ישראל. רחל היא ההנהגה העיקרית של עם ישראל – ההנהגה הגדולה והעמוקה הבוחנת את ישראל על פי בחירתם ועל פי מעשיהם, והמנהיגה את עם ישראל בכל המסיבות המתהפכות עליו. הנהגת רחל משתנה כל העת, וכל קורותיהם המתחדשים של ישראל תלויים בה, ועל כן היא נקראת עלמא דאתגליא. לאה היא ההנהגה הכללית של ישראל – ההנהגה המכירה את השורש הקדוש של עם ישראל שאינו תלוי בבחירתו ובמעשיו. הנהגת לאה אינה משתנה לפי מעשי ישראל, ומשום כך היא נקראת עלמא דאתכסיא.

ביאוריהם של האר"י ושל רמח"ל לפרצופי רחל ולאה נאמנים לדרכיהם בביאור ההאצלה כולה. האר"י ביאר את ההאצלה כולה כמהלך של מיתה, תיקון והמשכת מוחין, וגם את פרצופי רחל ולאה הוא ביאר כשתי פעולות שונות של מיתה, תיקון והמשכת מוחין. רמח"ל ביאר את ההאצלה כולה כמהלך של הנהגת הייחוד והמשלה הגמורה ושל הנהגת הטוב ורע והמשפט, כפי שיובא להלן סעיף קטז, וגם את פרצופי רחל ולאה הוא ביאר כשתי דרכים שונות של הנהגה.

ביאורו של הגר"א לפרצופי רחל ולאה ולפרצופי ישראל ויעקב שונה לגמרי מביאורו של האר"י ומביאורו של רמח"ל. בביאור פרצופים אלה הגר"א אינו מזכיר את המיתה ואת התיקון, וגם אינו מזכיר את ההנהגות השונות שבאצילות. נאמן לדרכו שלו בביאור ההאצלה כולה מבאר הגר"א כי פרצופי רחל ולאה ופרצופי ישראל ויעקב ממליכים את הקב"ה על עם ישראל.

על פי שיטת הגר"א, הגילויים של הקב"ה לעם ישראל הם מהותה של האצילות. מהלך ההאצלה מגלה את שמות ה' לישראל, כורת ברית עם ישראל ונותן להם את התורה והמצווה, ככל המובא לעיל פרקים ג-ט. מהלך האצלה נוסף מגלה את מלכותו של הקב"ה על עם ישראל ועל הנבראים כולם, ככל המובא לעיל פרק יד. על פי כל אלה מבאר הגר"א את משמעותם של פרצופי לאה ורחל ופרצופי ישראל ויעקב.

פרצופי רחל ולאה ופרצופי ישראל ויעקב מבטאים את המלכת הקב"ה על עם ישראל. הגר"א מבאר כי פרצופים אלה הם 'שתי בחי' במלכותו ית' [פט]. שתי בחינות אלו הן שני צדיה של המלכת הקב"ה על ישראל – פעולתו של הקב"ה ופעולתו של עם ישראל.

פרצוף לאה ופרצוף ישראל הם פעולתו של הקב"ה – הקב"ה מגלה את מלכותו ואת ממשלתו על ישראל, ומראה את גדולתו באותות ובמופתים.

פרצוף רחל ופרצוף יעקב הם פעולתו של עם ישראל – עם ישראל מקבל עליו את מלכותו של הקב"ה, מודה במציאותו ועובד אותו.

כיהודה ועוד לקרא. הן האר"י הן הגר"א דורשים את הפסוק 'כי גאה גאה' על פרצוף לאה, אבל נימוקים שונים להם. האר"י מבאר כי המילים 'גאה גאה' מורות על פרצוף לאה משום שהוא נמצא למעלה בדעת דזעיר אנפין, ואילו הגר"א מבאר כי המילים 'גאה גאה' מורות על פרצוף לאה משום שהוא מגלה את גדולתו ואת ממשלתו של הקב"ה.

[נג] שיטת הגר"א (ו): שתי קומות במלכותו של הקב"ה

לעיל, פרקים י-יב, ובמיוחד סעיף מז, הצגנו את הבחנתו של הגר"א בין שתי קומות – בין הקומה העליונה, היא קומת השמים והנשמה; ובין הקומה התחתונה, היא קומת הארץ והנפש. לעיל, סעיף נא, הצגנו את הבחנתו של הגר"א בין שתי בחינות במלכותו של הקב"ה – בין גילוי המלכות בפרצופי לאה וישראל ובין קבלת המלכות בפרצופי רחל ויעקב. שתי ההבחנות הללו מתאימות זו לזו.

הקומה העליונה. שמים. סעיף מז.

פעולת האלוה לברו. ספירת תפארת.

השמים שמים לה'. תורה שניתנת מן השמים. שמים שלמים, בלא פגם.

נשמה אלוקית, בלא פגם. הנשמה היא חלק אלוך שנמצא ממעל, והיא מסייעת לאדם. בעת החטא הנשמה מסתלקת ואינה נפגמת.

הקומה התחתונה. ארץ. סעיף מז.

עבודת האדם. ספירת מלכות.

'לעבדה ולשמרה'. והארץ נתן לבני אדם. תורה שישראל נלחמים בעת תלמודה. משנה, שהיא תורה שבעל פה שישראל עמלים בה.

ארץ זקוקה לתיקון ולתוספת מעשים. האדם מתקן ומוסיף מעשים.

הרוח והנפש נכנסות באדם. הרוח מקבלת שכר ועונש. בעת החטא הנפש נפגמת ונענשת.

בחינת לאה. בחינת ישראל. סעיף נא.

הקב"ה מגלה מלכותו וממשלתו.

'כשנתגלה מלכותו בעולם מצד אותות, כמו במצרים, ולע"ל, והוא גאותו של הקב"ה, ונק' ג"כ ענו כידוע, וכמ"ש כ"מ שאתה מוצא גדולתו כו". 'מצד הגלותו כו', כנ"ל'.
'אשירה לה' כי גאה, בחי' לאה, כידוע מצד ממשלתו. 'ה' איש כו', בחי' דכורא, ישראל'.
'בבית ראשון היתה נראית גדולתו, שכינה כו', ה' דברים של ה' ראשונה'.

בחינת רחל. בחינת יעקב. סעיף נא.

ישראל ממליכים את הקב"ה ודבוקים בו.

'מצד שאנו ממליכין אותו, שזהו תכלית כל העבודה, וזהו בחי' נוק'.
'מציאותו, שאנו דבוקים בו ומודים במציאותו, זהו נק' (נוק') יעקב'. 'עזי כו', זה אלי כו', מצד בחי' רחל'. 'ה' שמו, בחי' נוקב".
'בבית שני, לא היה רק העבודה'.

•

דברים נוספים על ההבחנה בין שתי הקומות יובאו להלן פרקים כד-כה.

